

Bronislaw Wildstein

**NEDOKONANÝ
ČAS**

**BRONISLAW
WILDSTEIN
NEDOKONANÝ ČAS**

VOLVOX GLOBATOR 2018

BRONISLAW WILDSTEIN: CZAS NIEDOKONANY

This publication has been supported by the ©POLAND Translation Program

BOOK INSTITUTE

©POLAND

copyright © Bronislaw Wildstein, 2011
translation © Lucie Szymanowska, 2018

ISBN 978-80-7511-413-6
ISBN 978-80-7511-414-3 (e-pub)
ISBN 978-80-7511-415-0 (pdf)

PROLOG

Blikající číslice a data na obrazovce se řítily střemhlav dolů. Adam Brok měl pocit, že počítač zešlel a chce se zbavit zátěže jakýchsi virtuálních entit. Monitor zrudl. Adam se mimoděk rozhlédl, co se děje za symbolickými přepážkami, v sousedních boxech. Měl pocit, že se ocitl v zrcadlovém bludišti. Počítače pod vlivem neznámého impulsu závratnou rychlostí snižovaly hodnotu nastavených transakcí. Tváře brokerů se na okamžik odvracely od obrazovek, nedůvěřivě na sebe zíraly, pak se vracely pohledem zpět. Ze všech čísel stejný údiv. Přerůstal v paniku.

Adam si znenadání uvědomil, že počítačová obrazovka je pouhým sklem. Viděl, jak se na té tenké skořápce převíjejí klesající data u názvů firem s ikonkou červené, dolů obrácené špičky a jak se za abstraktním světem číslic a písmen propadají pod zem nedokončené stavby, bortí se lešení, zastavují se výrobní linky, zavírají obchody a plní se úřady práce, jak pohasínají lampy a na města i na lidi padá soumrak. Všechno utichá. Uvědomil si, že je ve zvukotěsné bublině. Bylo to tím divnější, že prostory burzy vždycky zvučely protivným bzukotem. Iluze trvala jen zlomek okamžiku. Rámus se rozlehl znásobenou silou. Burza šilela. Lidé povykovali jeden na druhého, řvali do telefonů, mnozí křičeli jen tak, do vzduchu. Díval se na obraz naprostého chaosu. Dá se ten zmatek vůbec ovládnout? – napadlo Adama. Jak jsme to jen dřív drželi na uzdě? Ovládali jsme vůbec cokoliv, nebo jsme se jen nechávali nést na povrchu vzbouřeného času, v domnění, že máme ty vlny pod kontrolou?

Zřejmě s těmi otázkami nezůstával sám, protože „U velryby“ bylo mimořádné ticho. Kdesi uprostřed sálu sice někdo křičel, někdo se zalykal hysterickým smíchem, ale místo obvyklého šumu se v restauraci rozhostilo mlčení.

– Ksakru, čemu se vůbec divíme?! – ozvala se znenadání Christina Lopez. Nahlas vyslovila to, čím se užírali všichni. – Trvá to už měsí-

ce, viděli jsme, že to všechno musí rupnout! Tu bublinu jsme přece nemohli nafukovat donekonečna! Pořád jsme kalkulovali, že si něco urveme, že vyděláme na něčem, co neexistuje! Zvláštní je leda to, že se všechno podělalo až teď!

Nikdo s ní nepolemizoval.

Jenomže my se doopravdy divíme – říkal si Brok, když po několika sklenkách odešel a mávl na taxík. Divíme se, jsme přímo v šoku, že se stalo něco, co bylo jasné jak facka, co se muselo stát, o čem jsme dávno věděli – přemítal. Odemknul domovní dveře a pod hromádkou reklamních novin a letáků vylovil obálku z Polska. Byt působil takřka sterilně, v Polsku to tak není, napadlo ho, když otevíral zásilku. Expres, jak se ukázalo. Ještě před odjezdem najala Nancy paní na úklid. Nebydlela s ním, zůstala jen občas, bylo však už cítit, že čeká, až jí Adam navrhne něco dalšího. Nespěchal. Měl Nancy rád, bylo jim spolu dobře, před závazným návrhem na společné bydlení se ale zdráhal. Rozhodnout se však musí, dříve nebo později. Nancy ho pořád důrazněji tlačila k volbě. Volbě, jež se nakonec rozhodne po jejím, to dobře věděl. Zisky v tom vztahu rozhodně převažovaly nad ztrátami. Avšak Adam ještě váhal.

Dopis mu poslal otec. Adam vhodil do whisky pure malt tři kostky ledu, doplnil sklenku vodou z láhve s protáhlým hrdlem, zabořil se do černého koženého křesla a zapnul televizi. Na všech kanálech běžely události, jichž se před pár hodinami sám účastnil. Znejistěli komentátoři opakovali prognózy zaobalené do několikerého podmíněného způsobu. Varovali, že další propad na burzách může mít pro světovou ekonomiku závažné důsledky. Za oknem se rozsvěcely neony Manhattanu. Jako obvykle. Adam otevřel obálku.

Rozhodl jsem se, že Ti napíšu, ačkoliv jsem v rozpacích. Sám dobře víš, že Tě neobtěžuju – tenhle dopis je přece první. Občas jsem posílal pohledy, na které jsi občas také odpověděl. Oběma je nám přece jasné, co mi máš za zlé – pokud lze takto pojmenovat odpor, zřejmě dost hluboký. V Tvém případě je oprávněný. A obecně vzato? Existuje vůbec nějaké „obecně vzato“? Těmhle údajně objektivním a nestranným měřítkům jsem se přece celý život vysmíval. Tudiž tu stojíme Ty a já, a také je to záležitost mezi mnou a Tvojí matkou. A z mého... Koneckonců jsem si to odskákal... No, tolik by už snad stačilo, po-

kud se všeobecného mudrování týče. Kvůli tomu Ti nepíšu. Záleží mi zkrátka na tom, abych se s Tebou viděl. Rád bych Tě proto poprosil, abys přijel aspoň na skok do Polska. Můžu Ti zaplatit letenky i výdaje na pobyt. Ovšem, ovšem, máš peníze, děláš přece kariéru, ale kdyby něco... Každopádně mi záleží na tom, abys přijel, pokud možno brzy. Za těch osm let, co ses odstěhoval do USA, jsme se viděli jenom párkrát. Na chvilku. Naposledy jsi byl doma před čtyřmi lety. Přeháním. Skoro před čtyřmi lety. Strávili jsme spolu 23 minut. Víím to, sledoval jsem hodinky a pamatuju si to. Hrozně jsi pospíchal na nějakou důležitou nebo přinejmenším zajímavou schůzku. Nic Ti nevyčítám. Mohl bys namítnout, že předtím jsme se také dvakrát často nestýkali, a měl bys pravdu. Od té doby, co jsem se od Vás, od Tebe a od matky, odstěhoval, před tříadvaceti lety. Jenomže já jsem se od Tebe nechtěl distancovat. To Tvoje matka nebyla našimi setkáními příliš nadšená. Můžu, dokážu ji pochopit, ačkoliv... Ale dokud Ti nebylo čtrnáct, vzpomínáš si, trávili jsme spolu spoustu času. Pak... to už byla Tvoje volba. Tvoje a matčina. Byly v tom emoce a politika. Vražedná kombinace. Ale teoretizování nechme stranou. Chtěl jsem jenom připomenout fakta a možná se poněkud ospravedlnit. Obávám se, že to zní uboze. Nechci ale nic škrtat, psát od začátku, vybrušovat. To vážně nemám v úmyslu. Nejsem přece fejetonista. Ale rozhodl jsem se, že si s Tebou promluvíím. Na papíře, když to nejde jinak. Víš, nerad bych dramatizoval. Ale prosím Tě, přijed', chci Tě ještě vidět. Možná to není tak zlé, ale člověk nikdy neví. Je mi sedmdesát. Můj otec v tomhle věku zemřel. Mám pocit, že můj čas se už blíží. Samozřejmě, rád bych to prodloužil, ale nikdo se mě nebude ptát. Co dodat? Vždyť Ty všechno chápeš.

Čekám
Tvůj otec

Manhattan zářil, jako by se nic nedělo. V televizi mluvili o hrozbě finančního krachu. Bylo září, rok 2008.

* * *

Tehdy však náš příběh nezačal. Mohl by začít před více než sto lety. Poslouchejte.

Ve vsi Kurow, nedaleko Pinska,¹ na rozlehlých, lesnatých rovinách, které tenkrát patřily k Rusku a dříve byly územím Polska, jež bylo více než sto let předtím vymazáno z map, žil Žid Baruch Brok se ženou Dobou a pěti dětmi. Žili tam tehdy porůznu Rusíni, Poláci a Židé. Pravoslavní, katolíci, synové Abraháma. Někteří ani nevěděli, kým jsou. Věděli, že jsou zdejší. Věděli, do jakého chrámu nebo kostela chodí, kdo tam spravuje bohoslužby. Žili vedle sebe, občas spolu. Ale Židé byli jiní. Věděli, kým jsou, a sousedi věděli, že jsou cizí.

Nade všemi se klenulo nekonečné nebe. Obloha za dne zářivá, v noci pobleskující světýlky. Někdy se zachmuřila, skryla za cáry mraků, ztrácela se v mlze. Místní však věděli, že je. Že se znovu rozjasní, stačí počkat, a znovu, jako vždycky, ji uvidí v celé nádheře.

Rodině Broků se nevedlo špatně. Měli pěkný dům s obhospodařenou zahrádkou, povoz a koně. Doba se starala o dvě krávy a početné drůbeží hejno. Bydleli na kraji obce. Baruch byl kupcem, obchodoval kožkami. Nešlo však o jeho hlavní zaměstnání. Byl cadikem. Prý zázračným. Ztrácel se z domova na dlouhé hodiny, někdy na půl dne i déle. Když se Doba vyptávala, jen se usmíval. Občas ho někdo viděl, jak stojí na louce nebo v lese, zahleděný do nebe. Říkalo se, že si povídá s Bohem.

Matvěj spatřil Barucha jednoho letního odpoledne. Žid se opíral o strom a koukal do slunce. Stál nehybně tak dlouho, až Matvěj zneklidněl a spěšně odešel, aniž sám věděl proč. – Každému by to vypálilo oči – říkal Matvěj – jemu ale ne. Obrátil se ke mně a usmál se. Zorničky se mu třpytily, jako by se v nich slunce usídlilo navždycky.

Piotr ho uviděl v jezírku za lesem, nějaké tři hodiny cesty od Kurowa. Bylo jaro. Listí se už sytě zelenalo, květy se rozvinuly, zrána však bývalo chladno. Baruch stál po ramena ve vodě a zíral na mraky, jak se ženou po nebi. Z jezera stoupala ranní mlha. Piotr se dokonce zastavil, chtěl se zeptat, jestli nemá nějak pomoci. Když na něj ale Baruch s úsměvem pohlédl, neřekl už nic.

Zoša jej viděla na lesní pasece. Bylo po dešti a svět se třpytil jak znovuzrozený. Baruch měl zvednuté ruce a otáčel se, prsty lovil slu-

---

1 V Pińsku (dnes Bělorusko) došlo k pogromu v roce 1919, během polsko-sovětské války. Početná židovská komunita žila tradičně mj. v městečku Kurów (poblíž – dnes – východopolského Lublinu). Od Pińska je tento Kurów vzdálen více než 300 kilometrů.

neční paprsky. – Jako kdyby tančil – řekla nejistě Zoša a pokukovala po lidech, kteří se shromáždili kolem ní.

Leon vyprávěl, že viděl, jak na poli u lesa přiběhl k Baruchovi vlk. – Zastavil se asi půl metru před ním, potom ulehl na břicho jako pes. Myslel jsem, že je to pes, popošel jsem dokonce trochu blíž, ale byl to určitě vlk. Namouduši. Vyskočil, vyběhl směrem ke mně a utekl. Zmizel v lese – tvrdil Leon.

Nejdivnější věci však povídali sedláci, kteří se tenkrát vraceli z koňského trhu čerstvě napadaným sněhem. Toho roku prvně zasypal celý kraj. V dáli pod olověným nebem uviděli na kopci člověka, jak slezl z povozu a skočil do závěje. Nejdřív se ve sněhu válel jak zvíře. Pak znehybněl. Kůň stál trpělivě vedle a čekal. Zpočátku ani nevěděli, o koho jde. Jeli blíž – mysleli si totiž, že se tomu člověku něco stalo. Zblízka uviděli, že ve sněhu leží Baruch, zírá do nebe a usmívá se. Vedle něj seděl havran. Baruch se otočil a koukali na sebe, člověk a pták. Sedláci stáli jak zařezaní. Čekali. Prý to trvalo dlouho. Nikdo nepromluvil, jenom se nad lidmi a nad zvířaty v soumraku vznášela pára. Bylo slyšet vrzání ojí, jak jimi koně pošukávali. Až havran zakrákal a vzlétl. Baruch jej ještě chvíli provázel pohledem, načež si všiml sedláků, zvažněl a díval se na ně tak dlouho, až z toho byli celí nesví. Znenadání vstal, pozdravil, otřepal sníh, nasedl na vůz a odjel.

Léčil zvířata i lidi. Dokázal srovnat zlomeniny a nahodit vymknuté klouby. Ošetřoval rány. Uměl promývat nedoslýchavé uši a také oči, když se někomu zhoršoval zrak. Dokázal dát radu, jak léčit nemoci, které lidi delší dobu sužovaly. Vyznal se v léčbě nežitů a vředů. Zaháněl bolesti. Starou Kužmu hladil po hlavě tak dlouho, až ji přešla bolest, která ji připravovala o rozum. Szydlikovi pomohl s houserem, který jej předtím dočista ochromil. Ze sousední vesnice k němu přivedli pomatenou holčičku, která se bála svých nejbližších a kterou trápil zlý duch. Baruch ji objal, svíral ji, přestože se mu chtěla vytrhnout. Zmítala se v jeho objetí, ale brzy se uklidnila. Znehybněla. Držel ji dlouho, velice dlouho, až ji nakonec políbil na hlavu a pustil, a dítě se vrhlo rodičům do náruče. Bylo uzdravené.

Mlynář pro něj přijel v noci. Synek jen hořel a blouznil. Nemoc začala několik dní předtím. Zařikání a vykuřování báby Jevdochy bylo marné. Odvar z břizy a z kopřiv také nepomohl, chlapci se přitěžova-

lo. Té noci ztrácel vědomí. Rodina stála kolem a modlila se. Tehdy se mlynář vypravil k Baruchovi. Žid dítě dlouho prohlížel, nakonec u něj usedl. Položil na něj ruce a znehybněl. Za okny míjela podzimní noc. Hučela řeka. Ráno se chlapec začal probírat. Uzdravil se.

Někdy Baruch smutně zavrtěl hlavou. Dával najevo, že v téhle věci nic nezmůže. Ani se nepokoušel a nedal se přesvědčit.

Nepomáhal jenom mezi svými, a pokud jde o Židy, ti k němu putovali zdaleka, když si potřebovali promluvit, poprosit o radu. Místní ho měli za svého člověka. Nedožadoval se placení, dávali mu, co měli. Pokud měli. Peníze málokdy, spíš něco k jídlu: výrobky z mléka, macesy, někdy zeledinu nebo ovoce. Občas něco z vlastní dílny – houně a příkrývky. Stávalo se, že nepřijal nic. – Nouzi nemám, a vám se to bude hodit – říkával.

* * *

Někde ve vzdáleném světě doznávala revoluce. Byli poraženi divní lidé, kteří se pokusili svrhnout tatíčka cara, zavést společný majetek, společné ženy a děti. Pravoslavní, kterých bylo v kraji nejvíce, si na podobné lidi pamatovali. Tamti si říkali praví pravoslavní. Tvrdili, že jenom oni milují Boha doopravdy, a nemůžou proto souhlasit s rozdíly, s dělením na moje a tvoje. Nechtěli ale nikoho k ničemu nutit. Utíkali pryč od lidí, kteří se jim vysmívali a zasypávali je nadávkami.

Revolucionáři chtěli svět zorganizovat znovu a násilně. Lidé to poslouchali s údivem. Zneklidňovalo je to, ale také jim to přišlo trochu k smíchu. Ano, cara zabít můžou, je to přece člověk, a takové strašné věci se už stávaly. Zato žít bez cara, který hlídá pořádek, a dbá tedy o boží řád, to působilo nejen hrozivě, ale také hloupě. Není divu, že vojsko a četníci s tou revolucí skoncovali. Ale aby se lidé takhle pomátli? Jenomže se proslýchalo, že nejde o lidi, ale o Židy. V hospodách se vyprávělo, že za tím vězí spiknutí Židů, kteří chtějí získat světovládu. Moudří lidé dokonce ukazovali ukradenou židovskou knihu, která pojednávala o plánech na ovládnutí světa. Když se lidé podívali na Izíka nebo na Tobiáše, kteří odjakživa žili mezi nimi, přišlo jim to všechno divné a neuvěřitelné. Když ale slyšeli o Židech bohovrazech, začínali tomu všemu věřit a rostla v nich zloba. Řeči se nesly od hospody k hospodě, od trhu na trh.

Šířily se zprávy, že lidé se proti Židům bouří. Přepadávali je, tloukli a ničili jim majetek. Je to hloupé ničit užitečné věci, jenomže pokud by je vzali, byla by to vlastně krádež, a takhle šlo o spravedlivý trest. Ačkoliv se našli i tací, kdo brali. Vždyť jakápak krádež, od Žida.

Přicházely čím dál krutější zvěsti, bylo v nich víc a víc křiku, ohně, až přišlo i na krev. Z hořících domů šel žár. Krve přibývalo. Začalo se totiž zabíjet. Ve městech Białystok a Siedlce se půda kolem židovských hospodářství změnila v krvavé bláto. Ubahněná polonahá těla se svíjela kolem polozbořených domů, chmýří z rozedraných peřin se vznášelo nad zemí v jednom víru se sazemi, s křikem mlácených.

To všechno se však dělo ještě daleko. Na trhu v městečku Końskie se sice sedláci pustili do Židů holemi a v krčmě v Łuckowicích vytáhli od výčepu šenkýře, zbili ho do bezvědomí, načež seřezali také jeho ženu, když mu vyběhla ven na pomoc, a hospodu jim rozmlátili na maderu, ale pogromy to ještě nebyly. Ve vzduchu však visel neklid. Zima nepolevovala, první déšť nepřicházel a země byla ztvrdlá. Všichni se už začínali obávat o úrodu. Nebe bylo těžké, honily se po něm mraky, které nechtěly spustit déšť. Propouštěly jen pobledlé a cizí světlo.

Jak se to jen mohlo stát? – říkali si tenkrát mnozí, ale ptát se nahlas, to se báli. Z nedalekého městečka, ze Stryczkowa, přijela skupinka, co se na trhu dala dohromady s místními. Popíjeli pak ještě v kurowské hospodě a platili i za domácí, že prý jim šly dobře obchody. Hned však stočili řeč na Židy, že je potřeba udělat v tom pořádek. Až jeden z přespolních zařval: – Však vy tu máte jednoho takového, co se s ním spolčujete. Dělá ze sebe dobráka, had jeden zrádná! Takoví jsou nejhorší! Jdeme a ukážeme mu, zač je toho loket. – Ale on je to dobrý chlapík, i když Žid – oponoval jeden z vesničanů. Ten první však nepřestával křičet: – Tak ty bráníš Žida?! Uhranul tě snad nebo omámil? Říká se přece, že je čaroděj! – Ostatní přespolní začali přikyvovat. Místní se zastyděli, že obhajují Žida.

Jak došlo k tomu, že jich celý houf vyšel z hospody, sukovice v rukou, a že je někdo zavedl ke stavení Broků? Šli a halekali, jako by si museli dodávat kuráž, a přitom jich byla celá horda. Pobízeli ještě další, ať se k nim přidají. – Jdeme Židákům ukázat, zač je toho loket – křičeli. Někdo za nimi ještě vyběhl, přidal se. Jiní se zavírali v chalupách. Smrákalo se.

Zastavili u Broka před plotem. Pes zběsile štěkal. Vypáčili bránu. Začali něco vykřikovat. V tu chvíli k nim vyšel z domu Baruch. Přešel půl dvorku, zastavil se krok před tím neznámým, který je vedl a teď tu stál s těžkou holí v ruce, jako by nevěděl, co dál.

– Neštěkej, Uhlíku! – utišil Baruch psa, který se přitiskl k zemi a jen kňučel.

– Lidi, co chcete? – zeptal se tak, že ho všichni slyšeli, ačkoliv nemluvil hlasitě. – Proč jste sem přišli? – opakoval otázku.

– Ty Žide! – vycedil nakonec ten, co stál naproti. Jako by na Broka plival. Chtěl zvednout hůl, ale jen taktak ji odtrhl od země. – Žide!

– Ano, jsem Žid – odvětil Baruch. – Znáte mě, žiju tu s vámi odjakživa. Jako tu žili moji otcové a otcové mých otců. Vždycky byl mezi námi mír, i když se modlíme jinak. A ty? – Baruch pohybem naznačil, že se chce přiblížit k přespolnímu, a ten naopak vypadal, jakoby chtěl ustoupit. Cadik na něj upřel oči. – Neznám tě. Nic jsem ti neudělal. Přicházíš, vy všichni přicházíte ve zlém. Jenomže naše vina to není. Zamyslete se. Ještě se nic nestalo. Jděte pryč. Zítra se vám uleví.

Nastalo takové ticho, že bylo slyšet supění příchozích a přerývané popkvikávání psa. Stmívalo se sice, srocení lidé se však ještě viděli.

– Bijte Židy! – zahulákal někdo uprostřed hloučku. Další z přespolních – stál těsně za tím, který se s Baruchem měřil pohledem – vykročil s nadzdviženým kyjem, jako by chtěl domácího obejít. Baruch se k němu obrátil, načež se muž zastavil. Vtom někdo z hloučku, snad ženská, byl to vysoký hlas, zaječel: – Skoncujte s Židem bohovrahem! Zabít! – Tvrdá hrouda práskla do okna, rozlehl se třesk rozbitého skla. Ještě chvíli stáli všichni bez hnutí. Pak se otevřely domovní dveře, se zoufalým křikem vyběhla hospodářova žena, dítě v náručí: – Baruchu!

Brok se prudce otočil. – Dobo, běž domů! – stačil vykřiknout, a vtom ten, co jej chtěl obejít, popadl hůl už oběma rukama a praštil Žida do spánku. V nastalém tichu se ozvalo vlhké mlasknutí. Baruch ještě nestačil ani upadnout, a ten, co stál před ním, jej kyjem udeřil do tváře. Pak skočil oběma botami na tělo, svíjející se na zemi. Mačkali se, aby ho zasáhli holí nebo kopancem. Dobíjeli jej stejně jako psa u boudy. Ten se snažil utrhnout ze řetězu, několik příchozích se s klacky vrhlo i na něj. Dvorek se naplnil řevem. Křičela Doba, jež se hnala k mužovi, bylo slyšet nářek holčičky, která vyběhla z domu za matkou, všechno

ale přehlušovalo hulákání: – Bijte Židy! – a v pozadí strašlivé psí kvílení.

Hole zatloukaly do hlíny už nehybné Baruchovo tělo. Jeden ze smečky vši silou kopl do místa, kde byla hlava. – A co ti bylo naplat, žeš mluvil s Bohem?! – vycedil mezi zuby. – No co?!

Době se k manželovi dostat nepodařilo. Porazily ji rány holemi, které zasáhly také nemluvně v náručí. Polámané ruce je neudržely. Když dobjeli Dobu, dítě se svíjelo na zemi a jeho nářek přehlušoval křik útočníků, až je nakonec rozdrtily další údery holí a bot. Holčičce, kterou rány srazily k zemi, se podařilo vstát. Kulhala, tichounce sténala a pokoušela se utéci. Povalily ji další rány, ale pořád ještě žila, lezla po zemi a štkala bolestí. Chvilí bylo slyšet jenom její nářek, to když ztichlo kvílení psa proměněného v beztvárovou kaši, nad níž se ještě chvíli míhaly hole, a také útočníky unavil jejich vlastní křik. Stáli, supěli nad sténajícím děvčátkem, které se snažilo odplazit.

– Musíme ji dobít, ať se netrápí – řekl kdosi. Někdo jiný jí těžkou okovanou botou dupl na krk. Ozvalo se prasknutí, jakoby se zlomila suchá větévka, a holčička ztichla a znehybněla.

Znovu nastalo ticho, zase byl slyšet jen dech vetřelců. Někdo vtrhl do domu, za ním několik dalších. Křikem se navzájem burcovali. Břínčelo sklo oken, jimiž vyhazovali zařízení domu, vzrušení však opadalo. Někdo vyběhl s petrolejkou, kterou roztřískal o zápraží a snažil se zapálit vylitou tekutinu. Jeden z vesničanů mu však hořící zápalku vyrazil z ruky. – Chceš podpálit Kurow?! – zařval. Poryvy větru sílily. – Na Židy! Kde jsou další?! – zavřískal kdosi. Odpovědělo mu ticho. Mlčky se rozcházeli, trousili se do noci.

* * *

Den poté přijel do Kurowa Abram, Baruchův mladší bratr. V blízkém lese našel promrzlého jedenáctiletého Jakuba, který z domu vyvedl dva bratry – devítiletého Josefa a tříletého Adama. Když se jejich otec dozvěděl, co se děje, přikázal prý ženě a Jakobovi odvést do lesa celou rodinu. Někdo říkal, že dostal varování. Baruch ale utíkat nechtěl. Jenom nařídil Době, ať se schová a nevylézá, dokud se všechno neuklidní. Odváděla děti do lesa, ale když slyšela křik, vrátila se. Zno-

vu poručila dětem, aby se ukryly, Jakub je měl hlídat. Jenomže když běžela zpátky domů, šestiletá Golda se Jakubovi vytrhla a utíkala za ní.

Abram zavezl synovce do sousedního městečka a svěřil je spřízněné rodině. Se dvěma pomocníky se pak vrátil. Nějaký čas obcházel hospodářství, jako by chtěl všechno zaznamenat v nějakém pomyslném inventáři. Hleděl na těla zadupaná do hlíny. Nehnul ani brvou. Nemodlil se. Osobně ukládal těla na povoz. Nechal zakopat psí zdechlinu.

Pohřeb Barucha, Doby a jejich dvou dětí uspořádal v blízkém městečku. Dům nechal opravit a přestavět tak, že byl k nepoznání. Za nějaký čas jej prodal a noví majitelé se nepozastavovali nad tím, kam se poděli ti předchozí.

Na pohřeb přijela skupina Židů. Byl tam dokonce starý cadik z Baranoviče. Po pohřbu šel za Abrahámem. Položil mu ruce na ramena, ale Abram, statný muž, je sundal jemně, jako by to byly dětské dlaně.

– Nic neříkej, rabi. Víím, co se stalo a co máš k povězení. Víím, že to tak vždycky bylo a bude, a nechci, aby mě někdo utěšoval. – Cadik zavrtěl hlavou.

– Bylo to tak vždycky, ale cítím, že se věci změní. – Podzvedl ruku směrem k potměnému nebi. – Nastávají zlé časy. Pán se od nás odvrací a chápeme toho čím dál méně.

Dva žáci jej vzali za ruce, odcházeli. Abram se odvrátil. Jeho nehybná tvář zírala na mrtvou klenbu nebe.

* * *

Odstěhoval se z Kurowa už dobrých pár let předtím. Bylo mu tenkrát teprve osmnáct. S obchody začínal ve stejnou dobu jako bratr, ale rychle jej předstihl. Svážel kočky ze širokého okolí a prodával je daleko, prý za velké peníze. Přestěhoval se do Pinska. Údajně tam koupil dvoupatrový dům a potom obchod na hlavní ulici. To mu nestačilo. Nespokojil se nikdy s ničím. Začal jezdit do Kyjeva, potom do Varšavy. Obchodoval i s Berlínem. Zakládal obchody a směnárný v dalších a dalších městech. Kšeftoval s kožešinami, ale později také se zlatem a s drahokamy. Skutečné peníze však vydělal na zbraních. Někteří říkali, že nešlo jenom o obchod. Že se účastnil velkých nelegálních pe-

něžních operací, a dokonce se prý paktoval s bandity. Prodával jejich lup. Jiní – i když možná ti samí – povídali, že je to čaroděj, že prý zaprodal duši ďáblu. Jenže co by si ďábel počal se zpropadenou židovskou duší?

Abram Brok synovce adoptoval. Sám se nikdy neoženil. Když odvázel pozůstatky bratra a jeho rodiny, byl v Kurowě naposled.

* * *

V obci o tom všem nechtěli mluvit. Ani se nevědělo, kdo z místních se k neznámým přespólním přidal. K neznámým, s nimiž se ovšem potkávali na trhu ve Stryczkowě a občas také v chrámu nebo při jiných příležitostech. Místní s nimi obchodovali, popíjeli, ale nikdo se k oněm událostem nevracel. Za zavřenými dveřmi se v kurowských chalupách povídalo, že se zabitím Broka pomáhali lidé, které léčil, dokonce i ti, jež zachránil. Přišel prý s nimi Leon, jemuž Brok zachránil koně, a také kovářův syn, co ho zbavil vředů, celá léta nezhojených. Byl tam soused Stach, kterého naučil chodit. Kdo však byl skutečným svědkem, kdo viděl ty hole, když se míhaly nad Baruchem a jeho nejbližšími?

Po několika letech se opilý okrskář ze Stryczkowa v šenku náhodným kumpánům prořekl, že několik dnů předtím, než se to v Kurowě stalo, za ním přijel nadřízený strážmistr. Prikazoval mu, aby Broka zastrašil. – A proč zrovna jeho? Je to pořádný Žid – oponoval četník, kterému Baruch vyléčil neteř. – Ten s revolucí nemá nic společného. – Jenomže strážmistr se rozčilil. – Úřady vědí, co dělají! – ukončil rázně diskusi a četníka napomenul. Pak dodal, že nejnebezpečnější jsou právě ti, kdo se těší všeobecné oblibě. Lidé jim věří, a oni léta vyčkávají, a najednou začnou místní pobuřovat proti báťuškově. – I kdyby byl sám spořádaný, je z kakraholtského plemene – dodal strážmistr. – Musí cítit, že úřadům nic neunikne. Všem musíme dát pocítit, že Žid je Žid.

Okrskář na tu práci dokonce dostal nějakou tu kopějku. Sešel se tedy s jedním z těch, co mu podávali informace, a on za to vždycky přimhouřil oči nad obchodem kradeným zbožím i jinými prohřešky, potkal se s tím nejvychytralejším a řekl, že je potřeba postrašit Barucha a všechny, kdo se s ním spolčují. Anatolij přikývnul. Pochopil. Četníka

ani nenapadlo, jak by to mohlo skončit. Dokonce i Anatolij vypadal, že má trochu nahnáno, když už bylo po všem. Celá věc se však rychle vytratila, nikdo se k ní nechtěl vracet. Jenom místní pop pronesl v kázání cosi o nevinné krvi, volající do nebe, za kterou stihne odplata všechny viníky i ty, kdo se odvrátili od lidské křivdy. Nic a nikoho sice nejmenoval, ale všichni pochopili, oč jde.

Jaro toho roku nepřicházelo. Světlo se nemohlo prodrat skrze mraky a sněhové vánice se přihnaly ještě koncem dubna. Slunce nevysvitlo. Předjaří bylo dlouhé a nuzné. Nebe zmizelo z dohledu.

* * *

Dveře se rozestoupily a Adam Brok vstoupil do hlavní haly. Teprve v tu chvíli mu došlo, jak se varšavské letiště díky novému terminálu změnilo. V Polsku už nebyl přes tři roky. Teď šel, kolem volání, radostné výkřiky lidí, kteří se k sobě vrhali a objímali. Míjel neznámé obličejy, noční let jej trochu otupil. Nějaký vnitřní hlas mu tvrdil, že se přijel rozloučit s umírajícím otcem a pak zařídit pohřeb. Snažil se tu vtíravou domněnku zahnat, ať se však snažil sebevíc, vrtala mu hlavou. Měl pocit jakéhosi zvratu. Osm let se své zemi vzdaloval, aniž o tom uvažoval. Jeho návštěvy pouze potvrzovaly skutečný stav věcí. Polsko se vzdalovalo v čase i v prostoru, připadalo mu jako vzpomínka, pořád méně reálná. Teď na něj znovu dolehlo.

V letadle se probudil, když ostatní cestující ještě spali. Poodsunul roletku a oslepil ho ostrý sluneční svit, odrážel se od útvarů, vršicích se pod ním. Mraky vytvářely nekonečné horské scenerie, odhalovaly skrytá města, konstruovaly podivuhodné stavby, které se v náporu světla rozpadaly a proměňovaly. Představení oblaků, slunce a nebe dokázal Adam během prvních dálkových letů sledovat celé hodiny. Brzy si však zvykl, přestal je vnímat. Když se teď znovu na to vše zadíval, uvědomil si po chvíli, jak znovu žasne. Jako by to zažíval poprvé. Slunce nad Atlantikem ho vedlo do starého světa. Modravý prostor se otevíral. Někdo ho posílal zpátky a on cítil napětí, pokoušel se pochopit smysl proměnlivých tvarů za oknem.

Ten divný stav nepominul ani potom, co letadlo kodrcavě přistálo ve Varšavě. Adam, vyvržený do letištní haly, se v té vřavě pokoušel

uspořádat vlastní dojmy. Někdo ho pozoroval, a nešlo o ty cizí lidi, jejichž pohledy po něm klouzaly. Brokovi zničehonic došlo, že se vrátil do minulosti, tam, odkud, jak se domníval, už definitivně utekl. Minulost číhala dokonce i tady, v nové architektuře letiště.

Vybavil se mu rozhovor s Taggartem. – Viš, že to zrovna přijde vhod? Říkali jsme si, jestli ti to nenabídnout. Skutečně si tě vážíme za to, jak ses zachoval v Rusku. Obchod nevyšel, ale tys byl oukej. Chceme v Polsku vstoupit na televizní trh. Nejenom tam, mimochodem, ale ta tvoje země je zajímavá a málo využitá. Takové Německo nebo Francie se už zastavily ve vývoji, nic se tam nestane, zato v Polsku... se může stát všechno. Celá ta Evropa... – Taggart pohrdavě mávnul rukou. – Ale její periferie... Stojí to za pokus. Koneckonců, televize, to dnes zdaleka není jenom televize. Což málokdo chápe. Televize, to jsou ideje. A ideje – Taggart přemýšlel, shlížel skrz prosklenou stěnu na New York – to je... největší obchod. Zásadní věci. Například ekologie. Je přece důležité, abychom žili v pokud možno nezkaženém světě. Jenom to musíme lidem vysvětlit, ukázat. – Taggartův hlas byl čím dál vážnější, ve spodních vibracích hlasu mu však seděl nějaký takřka nepatrný šotek. Ten rozhovor se Adamovi ještě mnohokrát vybaví. – Pokud zabojujeme o nový zdroj energie... to bude teprve obchod! Pro zásadní akce znamená krize příznivou dobu. Už tam máte televizi, ABC. Má dobré renomé, získala si místo na trhu, ale přehnali to s investicemi a zoufale hledají kapitál. Skvělá příležitost. Už jsme provedli předběžný rozbor, všechno sedne. Digitalizace otevírá nové možnosti. Tak co? Podepíšeme předběžnou smlouvu? Hradíme ti náklady a mzdu můžeme navázat na úspěšnost. Větší riziko, ale také větší prachy. Dáme dohromady podmínky?

Pomalu procházel příletovou halou, mezi cizími lidmi, které kdysi mohl znát. Zrak mu sklouzl na tvář postarší ženy. Smála se, skoro nahlas. Adam se k ní obrátil ve chvíli, kdy se už téměř mladistvým krokem rozeběhla směrem k němu, a teprve v tu chvíli si byl naprosto jist, že jde o jeho matku. Když ucítil objetí křehkých paží, dotyk pohublého těla, polibky na čelo, na tváře, k nimž se musel naklánět, vrátil se obrazy, zvuky a vůně minulosti. Vybavila se mu slunečná louka, na ní matka, krásná žena, drží za ruce rozesmátého chlapce, dělá s ním kolotoč. Pohlédl na zestárlou paní a cítil, jak se mu svírá hrdlo. Neurčitá vůně mu připomněla domov.

V kufru starého rezavějícího Opla Corsa se povalovaly nějaké ba-
líčky a jeho obrovský loďák se tam nechtěl vejít. Nakonec jej nacpali
na zadní sedadlo. Auto nevypadalo lépe ani zevnitř. Při poslední ná-
vštěvě matce nabídl, že pošle peníze na nové. Byla dotčená. – To má
být dárek – přesvědčoval ji. – V tom případě mi ho přivez ovázaný
červenou mašlí, jinak to neberu. A pokud bys ho chtěl poslat, ode-
šlu to na tvoje náklady – řekla svým typickým tónem, který mohl
znamenat vtip, ale také smrtelně vážné prohlášení. Corsa tehdy vy-
padala mnohem lépe. Posílání auta bylo příliš komplikované. Pustil
to z hlavy.

– Tak povídej – prosila, když otáčela klíčkem a zapalovala si cigare-
tu. Uvědomil si, že auto je prožrané nikotinovým oděrem, přehlušují-
cím dokonce i zápach benzínu, a že to, co cítil, když se k matce naklo-
nil, byla právě směsice cigaretového pachu a dobrých parfémů.

– Zapomněla jsem, že nekouříš – mrkla se na něj a snažila se stáh-
nout okno. – Ještě pár šluků a vyhodím to – oznámila s takřka dětin-
skou lítostí.

– Ale jdi ty – Adam, kterému se trochu zatočila hlava, se rozhodl
dělat hrdinu. Matka s úlevou natáhla kouř.

– Tak jak se máš?

– Jak... víš... všechno se mění. Je to... jak zemětřesení. A já... Nevím,
jestli zůstanu na burze. Mám pár nabídek, jednu v Polsku. Zatím jsem
si vzal delší dovolenou. A táta nemohl přijít? – Jakmile otázku vyřkl,
uvědomil si, že padla příliš brzy. Zpátky to však vzít nemohl. Matce
se svraštil obličej, jako vždycky za těch posledních třiadvacet let. Ty
roky si v sobě probral a přesně spočetl až po delší době, ale dobře si
pamatoval, kdy se ten výraz na matčině tváři objevil poprvé. Tenkrát
s Adamem skoro přestala mluvit, odbývala ho útržky slov, přičemž
dlouhá období apatie občas vystřídaly náhlé přílivy něhy, jež v deseti-
letém dítěti vyvolávaly úlek. Pak už se matčin obličej sevřel vždycky
stejnou křečí, kdykoliv někdo vyslovil otcovo jméno; mohla to být na-
prосто lhostejná konverzace. Adam věděl, že teď přijde odmlka. Matka
ji potřebovala, jinak by se nezmohla na odpověď.

– Otec... Vlastně ani nevím. Asi je v nemocnici. – Po chvíli pokračo-
vala: – Doufám, že se mu nic vážného nestalo. Hypochondr to přece
jenom nebyl. – V poslední větě zazněla nepříjemná ironie.

Už by to v sobě mohla překonat – pomyslel si Adam. Nebyla to milá myšlenka, ale vracela se mu už tolik let, při každém setkání s matkou. Možná neumí zapomenout, ale nějak srovnat by se s tím už měla. Smířit se s osudem. Nemusí mu za každou cenu odpustit, stačí to pořad nevytahovat. Zatímco ona s bdělostí netopýra lovila každou sebevzdálenější asociaci, která měla cokoliv společného s bývalým manželem, soustředila se na ni jak na trn zaražený hluboko pod kůži a kontemplovala vlastní utrpení. Strnulá tvář se proměňovala v masku bolestného rozhořčení. Teď si zapálila další cigaretu.

– Tvůj otec vždycky uměl dopadnout na všechny čtyři. Doufáme, že o tu schopnost nepřišel.

Je nespravedlivá – pomyslel si Adam. – Má sice důvod k zatrpklosti, ale v tomhle je nespravedlivá. Nebo to jenom chci takhle chápat? – přemítal, zatímco matka z nervozity změnila pruh, což provázelo troubení nebezpečně blízkého auta. – Co když si jenom chci obhájit obraz otce, a ve skutečnosti už není co obhajovat?

– A jak se máš ty? Pořád jsi v tom týdeníku, v „Obrodě“? – zeptal se, ačkoliv odpověď znal.

– Chceš vědět, jestli ještě vychází? Ale ano, sama se divím. Týdeník existuje, já taky. Jasně, není to „Republika“ tvého otce, z té je hlásná troubou inťoušů, pastva pro salony. Zato my... Od té doby, co jsme zaplatili šílenou pokutu za toho donašeče Stawického, a to nemluvíme o jeho šikanách... Aha... nechápeš. To jsou naše malé spory, nemusí tě to zajímat. Viděno z Ameriky... – snažila se vnést do ironie trochu teplejší tón. – Nerada bych tě nudila. Budu ti vyprávět jenom to, co tě doopravdy zajímá. Víš, v Polsku se toho od minule tolik změnilo... I když... vlastně nevím. Je to vůbec změna? Zaprdělo to, zachrochtalo a vrátilo se to do starých kolejí, s prominutím – v přítomnosti syna, který nesnášel její drsné výrazy, se jinak snažila ovládat. – Znova to staré svinstvo. A já, my... na okraji, čím dál víc na okraji. Odstrkují nás dál a dál. Odstrkuje nás čas, a nakonec nás, brzo, odstrčí definitivně, na hřbitov. – Suše se zasmála a pohlédla vyzývavě na syna.

Napadlo ho to náhle a samozřejmě. Adam se zastyděl, že na to nepřišel dřív, měl to udělat už dávno. Měl na to přece prostředky, a věc nebyla nijak složitá. Nedávno byl na krátké, týdenní dovolené v Itálii a ve Florencii si vzpomněl, jak matku nadchla galerie Uffizi. Díval se

na Celliniho sochu v arkádách proti muzeu. Krásný smutný mládenec rozjímá nad trofejí, nad useknutou hlavou ženské stvůry, kterou drží v natažené ruce. O soše matce vyprávěl dědeček, její otec. Na smrtelné posteli mluvil o svých marných touhách, neuskutečněných cestách. Nebyl tenkrát asi o moc starší než teď Adam. Když se díval na sochu, chtěl o tom vyprávět Nancy. Ta ho sice zdvořile poslouchala, ale přílišný zájem nejevila.

– Mami! Mám nápad, neodmítneš. Jenom zjistím, co je s tátou. Promluví s ním a... Tak vůbec... uvidím, jak je na tom... Pak tě hned vezmu do Toskánska, do Florencie. Vždycky sis tolik chtěla posedět v Uffizi, podívat se třeba na Celliniho *Persea*. V Toskánsku je vůbec pár zajímavých míst... Siena. Nedávno jsem tam byl... Jen na skok. Jedeme na týden. Protesty zamítám.

Matka se na chvíli odvrátila od volantu a usmála se. Obličejem postarší ženy se mihl dívčí úsměv, vzpomínka na dávné časy.

– Jsi moc milý. Udělals mi velikou radost. Tím, že na mě myslíš. Je ti ale snad jasné, že nepojedu. Už jsem se po Florencii nachodila... V Uffizi bych mohla dělat průvodkyni. A kdybych o tom chtěla psát, mohla bych o *Perseovi* vyplodit celý esej.

– Přece víš, že to není totéž.

– Ovšem. Proto také vím, že už je to pryč. Všechno má svůj čas. Vlastně bych to těžko vysvětlovala, připadá mi to samozřejmé. Pokud se něco neudělalo v pravý čas, už se to nenažene. Když někdo nahání vlastní nesplněné ambice, zdá se mi to směšné. Nejsem už ve věku, kdy člověk shromažďuje zážitky. Do žádné Florencie nejedu, zůstanu tady.

I. ČÁST

ZUZANA

KAPITOLA PRVNÍ

Nikdy se úplně nedostala ze stavu, do jakého upadla před třídva-
ceti lety, když ji manžel opustil. Možná proto, že čtyři měsíce před-
tím zahynul její mladší bratr, „synáček“, Tadeáš. Zemřel v lednu. Odjel
na Pobřeží, měl vyřídit nějaké záležitosti pro Solidaritu. Po několika
dnech telefonovala Irena. Tadek se neozýval. Zuzana ji uklidňovala,
ale cítila, jak se jí nějaké studené prsty zadírají do mozku, těla, do duše.
S Tadekem to vůbec nešlo dohromady. Snažila se zachovat si odstup.
Uvědomovala si, že je kvůli hrozícímu manželovu odchodu duševně
labilní, že by tím spíš měla tlumit emoce. Musí se starat o Adámka,
pracovat, dál se angažovat v opozici, a teď navíc pomáhat bratrově
snoubence. Ta byla na zhroucení. Zuzana se snažila být silná, měla
však co dělat, aby se neroztřásla. Snažila se zmírnit tu paniku. – Je-
nom ne on, jenom ne Tadek – mumlala pořád bezhlesně. Modlila se
a současně si vybavovala tajemné vraždy a „neznámé pachatele“. Vra-
cel se jí obraz rozmlácené tváře kněze Popiełuszka.

Naposledy viděla Tádka na silvestra, necelé dva týdny předtím.
Kolem desáté vyzvedla Adámka z dětské oslavy u kamaráda ze třídy.
Benedikt naléhal, aby dala syna na pár dnů k němu. Předtím s ním
chtěl strávit svátky, ale Zuzana byla v obou případech rozhodně proti.
Skoro dvacet minut se s dotčeným klukem brodila sněhovou břechkou
a marně se snažila zvednout mu náladu nucenými vtípkami. Než dorazi-
li domů, úplně z ní vyprchalo těch pár sklenek vína, jež do sebe před-
tím stihla nalít. Utahaný Adam našťestí okamžitě usnul. Zuzana u něj
ještě chvíli seděla, jemně se dotýkala jeho vlasů. Když se ujistila, že

spí, odešla do vedlejšího pokoje a usedla před černou televizní obrazovku. Slíbila si, že ji nepustí. Popíjela kyselé víno, zajídala je chlebem s plátkovým sýrem. Alkohol jí pozvolna pronikal do organismu. Střídala kazety v magnetofonu. Po pár minutách vypnula Kaczmarského, pak Vysockého, Keluse, Cohena. O něco déle vydržela s Armstrongem. Ani různé rozhlasové stanice ji nedokázaly upoutat. Víno došlo. Snažila se zahnat vzpomínky na silvestry s Benediktem, na doby, kdy byli spolu. Tamty doby. Znovu se snažila si muže zošklivit. Vybavit si jeho podlost a zbabělost. A jako vždycky si po chvíli uvědomila, že si tím jenom ubližuje.

Sedla si na parapet. Varšava za oknem byla tmavá a rozmazaná. Tu a tam pobleskovaly ubohé ohňostroje. Nebýt Adámka – zaznělo v ní cosi, ačkoliv ta myšlenka byla nezřetelná. Život v podstatě skončil, zbývá dožít, nebýt Adámka... Rozhodným pohybem vytáhla z ledničky láhev vodky a nalila si štamprle, obrátila do sebe jedno, potom druhé a třetí. Palčivé sevření povolilo. Vyzvánění telefonu ale vyvolalo další křeč.

– Ať je celý šťastný! Za čtvrt hodinky jsme u tebe – křičel do sluchátka Tadek. Ani nestihla odpovědět.

Zapnula televizi. Lidé oslavovali v ulicích vzdálených měst. Po chvíli se však na obrazovce objevily snímky polských komunistických vůdců. Zuzana to vypnula. V tu chvíli zadrnčel domovní zvonek. Tadek s Irenou a skupinkou známých se nahrnuli do pokoje a do kuchyně. Stačila ještě zavřít dětský pokoj.

– Je to takhle dobře – říkal Tadek, když ji objímal a přitukával si s ní. – Neřvi, malá, neměj na tebe. Neřvi, nemá na tebe! – prozpěvoval.² – Vidělas to přece sama. Dva světy pohromadě v jednom bytě, v jedné posteli. No, to se dejme tomu ještě může přihodit, ale žít spolu? Upatlali jste si takovou zmenšeninu Polska. Aktivistka Solidarity a pan domácí, kterému se to hnusí, režimní propagandista. – Tadek se nakažlivě rozchechtal, Zuzana také neuměla odolat. Bratr zvažněl.

– Vždyť on tě omezoval, svazoval. Infikoval tou... – Tadek hledal slova – tou skepsí, nevírou, podezřívavostí. Chtěl zničit to, v cos věřila, v co věříme. Na všechno měl jako omluvenku to svoje trauma z dětství. Chla-

---

2 Parafraze písně Wpadka (1981) legendární polské metalové skupiny TSA.

pečkova skříň. A co my? Na tátu si nevzpomínám, zničili ho vlastně dřív, než jsem se narodil. Pak už jenom umíral. Vlastně si nejsem jistý, jestli si ho doopravdy pamatuju, nebo si ho představuju tak, jak jsi mi o něm vyprávěla. Může si dvouleté děcko něco zapamatovat? Zdá se mi, že si vybavuju pohřeb a mámu, jak brečí. To ale taky není možné. A co máma? Co to bylo za život? Ze mě něco vyrostlo jenom díky tobě, to tys mě vychovala, máma už nemohla. A on? Po tom traumatu se mu už vedlo jenom dobře. Bylo mu sedm, a pak už se měl jako v bavlnce. Že ho vyrazili z univerzity? Ale represálie! Hrozně mu ukřivdili tím flekem v „Republice“, kde vychvaloval partaj, vtělení dějinné moudrosti. Bránil nás před námi samými. A vůbec... co to bylo za manžela? Víš, že se otáčel za každou sukni, až ho nakonec uhnala ta vykutálená stážistka. To je teda úroveň! Víš – ztlumil hlas a naklonil se jí k uchu. – Jedu do Gdaňska, je to moc důležitý. Strašně důležitý, ale teď ať žije zábava! – spustil zase nahlas.

Zuzana spolu s nimi povykovala, zpívala, bylo jí skoro dobře. Tančili. Někdo pustil zvuk z *Kabaretu*. – Life is a Cabaret, old chum. Come to the Cabaret! – vřískala.

– Sestro moje nejmilejší – prozpěvoval Tadek a objal ji. – Konečně jsi svobodná. Mladá, krásná, všechno máš před sebou. Můžeš udělat jedinou věc. Radovat se z toho. – Zuzana přikyvovala.

Když odešli, dovklela se k posteli. Upadla do těžkých olověných snů.

Dny mýjely, od Tádka nepřicházely žádné zprávy. Zuzana žila v jakémsi polospánku. Plnila všechny své povinnosti a zoufale se pokoušela zachytit nějaké bratrovy stopy. Po dohodě se známými z disentu se rozhodla oznámit zmizení na policii. Na služebně si vzali Tadeášovu fotografii a slíbili, že ho budou hledat. V novinách vyšlo oznámení o pohřešovaném, i s portrétem.

Na Benedikta Zuzana v ty dny tolik nemyslela, ale také mu dala vědět. Zavolala do redakce.

– Prosím? – ozval se ve sluchátku nejistý hlas.

– Tadek zmizel, už deset dní se o něm nic neví. Neozývá se. Obávám se, že ho zabásli ti od tebe. – Nedodala to, čeho se bála nejvíc.

– Ode mě?

– Nedělej se. Máš svoje kontakty a vlivy, zkus něco zjistit. O nic víc tě neprosím.

– Dobrá, pokusím se. Jenže moje možnosti, navzdory tomu, jak si to představuješ, jsou...

– Mně to stačí. Čekám, ozvi se. – Zuzana položila sluchátko.

Míjely týdny. Výzvy k udělení jakýchkoliv informací o Tadeášovi Sokołovi vyšly také v samizdatu. Po několika dnech se Zuzaně ozval Jeroným, s nímž pracovala v „Samizdatovém týdeníku“. Tadeáš se sešel s jedním ze svých gdaňských kamarádů, zrovna se chystal zpátky do Varšavy. Byly to skoro už tři týdny.

Tělo Tadeáše vylovili z Motławy začátkem března. Když ji předvolali do ředitelny „Portálu“ a vedle kádrováka spatřila dva uniformované policajty, byla si jistá, že ji přišli zatknout. – Musím to nějak zvládnout. Dobře, že se Benek může postarat o Adámka – napadlo ji. Když ale uslyšela: – Vy jste sestra Tadeáše Sokóła? – vyrazilo jí to dech. Ukázali jí strašlivou fotku rozmláceného a rozmazaného obličej. Tadeášova obličej.

Do Gdaňska ji svým malým fiatem zavezl Jeroným. Snad jde o omyl – znělo jí kdesi v útrobách těla, jež jakoby ani nebylo její. Jeroným zastavil na druhé straně ulice, naproti Ústavu soudního lékařství, budovy z červených cihel. Slíbil, že na ni počká v kavárně na rohu. Moc nevnímala, co říká. Vrátnému sdělila vlastní i bratrovo jméno. Sešel k ní člověk v bílém plášti a policista. Vedli ji po schodech dolů. Ze stěn se loupala barva neurčitého odstínu. Muž v bílém plášti přikázal zřízení, který se dole ochomýtal, ať vytáhne jednu z obřích zásuvek, jimiž byla zaplněna celá stěna.

Podivně krátké Tadeášovo tělo až po ramena zakrývalo prostěradlo. Někdo asi jen tak ledabyle vymodeloval gumovou bratrovu figurínu, aby ji tím mohli týrat. Kůže byla nazelenalá, zdálo se, že tělo je měkké jako pudíng. Hluboká rána na rameni odhalovala zloženou a kolmo trčící kost. Na hrudníku bylo tělo otevřené v mnoha místech. Zpřerážené kosti protrhaly deformovaný obličej. Zuzana nakročila, zavrávala, ale stačila strhnout prostěradlo. Nohy byly pod koleny useknuté.

– Co to děláte? – vykřikl muž v plášti a znovu zakryl tělo prostěradlem.

– Co jste... co jste to s ním provedli?

– My nic. To asi lodní šrouby, lodě, které plují po Motłavě, protože

smrt nastala utonutím. Tolik se podařilo zjistit...

Asi ještě něco říkal, ale jeho hlas se vzdaloval. Zuzana se potácela ke dveřím.

– Kde... kde je... – zachytila gesto zřízence, vylétla z prosektoria, odkopla dveře obskurního záchodu a začala zvracet. Klesla u mušle na kolena, zvracela a plakala. Zalykala se vzlyky, dávala se výměšky ze žaludku, z vnitřností, z celého těla, které by se nejradši utopilo ve špíně toho místa, zdechlo v neustávajících křečích. Trvalo to dlouho, ale zvedla se, dopotácela se ke špinavému umyvadlu, máčela si obličej ve studené vodě, vyplachovala si ústa. Do pitevný se vrátila už skoro klidná. Zavedli ji nahoru. Musela odpovídat na otázky, něco podepisovala.

Jeroným čekal. Na nic se neptal.

– Je to on – řekla po chvíli, když dokuřovala další cigaretu. – Zavraždili ho.

Úřední verze: Tadeáš Sokół spadl do Motławy ve stavu podnapilosti 9. ledna 1986. Smrt nastala utonutím. Tělo bylo nalezeno a vyloveno 6. března. Zranění byla způsobena šrouby proplouvajících lodí.

Do Varšavy se vraceli skoro osm hodin. V podstatě spolu ani nepromluvíli. Vzduch v autě byl šedý cigaretovým dýmem. Jeroným musel čas od času stahovat okénko. Několikrát zastavili, načerpali benzin a napili se kávové bryndy. Vyměňovali si bezvýznamné pohledy. Až když na poslední zastávce za Ploňskem, v tmavé boudě s nápisem „Varšavský hostinec“, dosrkávali ze sklenice bezbarvou tekutinu, zeptal se Jeroným: – Co chceš dělat?

Seděli čelem k noci, protínané světly projíždějících aut.

– Pokusím se všechno zjistit. Víím, kdo to udělal, ale zjistím to přesně. Udělám, co se dá.

– Pomůžeme ti – řekl Jeroným.

KAPITOLA DRUHÁ

Tadeáš byl jejím synáčkem. Začala mu tak říkat, když mu bylo několik měsíců a ona se o něj musela starat. Bylo jí deset, měla pocit zodpovědnosti, a tudíž vlastně dospěla. Otcův stav se pořád zhoršoval, matka mu věnovala čím dál víc času, přičemž ještě musela sama živit rodinu.

Zuzana přijala nové povinnosti ráda. Vážná hra ji zaujala, dávala jí pocit hrdosti. Bratra přebalovala, koupala, učila ho chodit, snažila se ho naučit první slova. Vyprávěla mu pohádky. Zdálo se jí, že jim rozumí, i když sotva žvatlal a usínal u nich. Zuzana věděla jistě, že si vyprávění bere s sebou do pohádkových snů, ve kterých sám hraje, může tam přece být, kým se mu zamane.

Kvůli bratrovi sice musela odmítat setkání s kamarádkami, ale přirozenou lítost, že přichází o bezstarostnou zábavu, zmírňoval pocit nadřazenosti vůči ostatním dětem. Dospěle špulila pusou a vysvětlovala všem, že se musí věnovat miminu. Oni si budou hrát na dospělácký život, zato Zuzana to všechno bude prožívat doopravdy. Připouštěla dokonce, že se jí mohou posmívat, že důležité úkoly, s nimiž si už musí poradit, vyvolají skrytou závist. Moc si z toho nedělala.

Když se starala o bratra, měla pocit, že dělá něco důležitého, že bojuje o rodinu. Zapomínala díky tomu na smutek, který se doma rozhostil a vytlačil loňskou radost. Na tu si Zuzana moc dobře vzpomínala. Hlavně na chvíli, která zvěstovala nejlepší období jejího dětského života. Bylo to rok a půl předtím. Tehdy jí matka tajemným, ale nadšeným hlasem prozradila, že táta se asi brzy vrátí domů.

Zima se chýlila ke konci, ale ne a ne odejít, ačkoliv studenými ulicemi pronikaly závaný teplého větru, narážely do promrzlých zdí, křísily ze zimního spánku stromy a keře. Zuzana předtím viděla otce jenom několikrát, přes mříže. Velký cizí člověk, který v ní budil podivně smíšené pocity. Matka jí vysvětlovala, že otec se do vězení dostal omylem, že Zuzaně všechno vysvětlí, až vyroste. Zatím musí trpělivě

čekat a s nikým o tátovi nemluvit. To bylo velmi důležité. Pokud nebude nic říkat, otce možná ještě pustí. A pokud bude...

Zuzana věděla, že většina dětí má oba rodiče. Že se tak žije lépe. U nich doma bylo smutno, jinak než u ostatních dětí. Matka někdy v noci potají plakala. Zuzana to viděla, ale nedávala na sobě nic znát, nechtěla matku uvádět do rozpaků. Avšak smutek se přenášel i na ni. Od té doby, co se teta Geňa vdala a odstěhovala se, jí všechno připadalo ještě smutnější, i když měly větší pohodlí. Předtím se Zuzana musela při všech hrách mít na pozoru a matka pořád přesouvala šicí stroj, dobrý, ještě předválečný, na kterém si přivydělávala ke mzdě zdravotní sestry. Stroj zabíral notnou část jejich jediného pokoje. Zuzana snila o tom, že to u nich bude jako všude. Chtěla, aby otce propustili z vězení, aby bydlel s nimi a matka aby už neplakala. Snažila se tedy s nikým o té věci nemluvit. Když se ale Miedziecki z vedlejší lavice začal posmívat, že má tátu v lapáku, už to nevydržela. Vrhla se na něj. Mlátila ho a plakala. – Tátu pustěj. Je to omyl. A pak... pak uvidíš! – Učitelka ji odtrhla od kluka, který taky brečel, a vynadala jí. Zuzana se bála, čím to skončí. Mluvila přece o tátovi. Za pár dní jí však matka prozradila, že ho pustí. V neděli Zuzanu poprosila, ať se pomodlí za tátvův návrat. Tentokrát se Zuzana snažila se v kostele soustředit. Věděla o všech svých prohřešcích, ale horlivě slibovala, že se polepší. Věřila, že to tak bude. Matka klečela vedle ní a rukama si zakrývala obličej.

Příští neděli jela s matkou do vězení. Poprvé se s otcem sešly v místnosti bez mříží. Chytil ji za ruce a nadhazoval ji tak vysoko, až se vylekala, ale matčina radost ji uklidnila. Prohlížela si otce, působil cize. Vysoký, hubený, divný člověk. Když si ji k sobě přitulil, měl pichlavou tvář. Zuzaně to nevadilo. Už snad nikdy neviděla máti tak blaženou, rodiče tak šťastné.

Minul měsíc, pak další. Teplé větry odehaly zimu, stromy v parcích a podél ulic se zazelenaly. Zuzana si hrála v kuchyni. Vtom zaslechla matčin křik. Strnula. Když však vyběhla do předsíně, uviděla matku a otce, jak se objímají. Stáli v otevřených dveřích a dlouho se nepouštěli. Druhý den ji teta Geňa vzala k sobě. Měla už velké břicho a Zuzana věděla, že se jí narodí dítě. Strýček Stach chodil po bytě a hrdě si pohvizdoval.

Rodiče pro ni přišli po dvou dnech, když už se začínala strachovat. Matka byla nezvykle krásná. Zuzana se rozjařila, a přitom jí přišlo líto,

že nikdy nebude taková jako ona. Také otec byl ve svátečním a pohlížel na matku i na Zuzanu rozzářenýma očima. Matka se vrhla tetě Geně do náručí, obě se kdovíproč daly do pláče. Večer seděli u otevřeného okna, venku se tyčily nehybné jeřáby. Strýček Stach postavil na stůl láhev vodky, teta Geňa vyndala chléb, máslo, salám, na jiných talířkách ležely nakládané okurky, houby a švestky, ty měla Zuzana nejraději, ale věděla, že je musí ujídat s mírou. Teta Geňa nepila, prý by to malému ublížilo, jak vysvětlovala Zuzaně. Matka několik štamprlat vysrkala, zbytek dotáhli chlapi. Moc toho nenamluvili, jen si občas poklepávali na ramena. Pak se Zuzana vracela s rodiči vlahým večerem domů. Se smíchem se nacpali do přeplněné tramvaje. Konečně se pomuchlaní, ale pořád v dobré náladě, vymotali z lidského zmatku a tanečním krokem dorazili domů. Zuzanina postel se přestěhovala do kuchyně. Dvakrát se jí to nezamlouvalo, chápala však, že v téhle věci se nesluší protestovat.

Vzpomíná si na ty dny jako na neutuchající svátek, přitom prázdniny ještě nezačaly. Také otec se chystal do školy, jak vyšlo najevo. Tedy na univerzitu. Než ho zavřeli, začal studovat architekturu, chtěl stavět domy. – Musíme ten svět obnovit – říkával matce a ta na něj upírala rozzářené oči. Dokázal to. Když přišel domů se třemi čajovými růžemi, došlo Zuzaně, že se přihodilo něco dobrého. – Můžeš pogratulovat budoucímu architektovi – zvolal, dal matce květiny a objal ji. – Přijali mě. – Pak vzal Zuzanu do náručí a pustil se do tance. – Tatínek bude stavět domy. A ne ty příšernosti – kývl hlavou neurčitým směrem, Zuzana však pochopila, že tím myslí Palác kultury. Nechápala, co rodičům na té stavbě vadí. Byla obrovská a jí se moc líbila. Polákům ji darovali sovětští soudruzi a nesla jméno Josefa Stalina, už nežijícího, ale věčně živého vůdce pokrokového světa. Zuzana tam byla před několika týdny se třídou na exkurzi a vyjeli výtahem až do nejvyššího patra. Varšava jí ležela u nohou. Cítila hrdost, že bydlí v hlavním městě a nemusí na rozdíl od ostatních, těch z méně důležitých měst nebo v ještě horším případě z venkova, čekat kvůli výpravě na nejvyšší stavbu v Polsku na mimořádný zájezd, k němuž se naskytne příležitost jednou za uherský rok. Pohlížela na město, které chtěli Němci smést z povrchu Země, ale ono se obnovovalo, zacelovalo rány trosek, šplhalo po lešeních k výškám s příslibem příští velkoleposti.

– Budu stavět domy - opakoval otec. – Lidé mi budou vděční, ukážu jim, že je možné žít hezky.

V neděli šla Zuzana do kostela pyšně mezi matkou a otcem, držela je za ruku. Děkovala Bohu a prosila, aby to zůstalo už napořád.

Nedlouho poté se přihodilo něco zneklidňujícího. Navečer příběh strýček Stach. Matka měla službu v nemocnici. Otec a strýc jí řekli, ať si hraje v kuchyni, a zavřeli se v pokoji. Dlouho bylo slyšet zvýšené hlasy, nebo spíš hlas, protože prim vedl strýc, otec jen občas krátce odpověděl. – Poznaň... takhle to dál nejde... teď nebo... Ta krev... – slyšela přerývané strýcovo řeč. Otec ho utištoval a uklidňoval. Do kuchyně se vkrádala horká červenová noc a s ní neklidné sny.

V létě jezdili na venkov, k babičce Ole do Niemir.³ V rozpálených autobusech bylo k udušení. Celé rozvrzané a skřípající přijížděly na zastávku, za nimi oblaka rozpáleného prachu, a dav se do nich vrhal, mačkal se, povykoval. Děti plakaly. Občas se nepodařilo nastoupit. Řidiči křičel, ať cestující ustoupí ode dveří, neboť se nedaly zavřít, protože ti venku se nevzdávali, dál se tlačili a snažili se vměstnat do semknutého davu. Nakonec však ustupovali. Dívali se za odjíždějícím autobusem, celí pohmoždění a rozčilení, a nařikali a kleli. Otec supěl, matka se pokoušela o úsměv, Zuzaně bylo do breku. Na další autobus museli čekat několik hodin. Občas se otec dohodl s řidiči nákladáku. Rodiče se směstnali vedle řidiče, vzali ji na kolena, ale i tak to bylo pohodlnější než v autobuse, v tlačenci, v horku a dusnu na omdlení. Zuzaně se přesto občas stávalo, že ty nesnáze nevnímala a cesta ji dokonce těšila. Když už se vymotali z varšavských zbořeníšť, ze změní příměstských domů a rozrytých stavenišť, když se na obzoru objevila žlutozelená pole zanořená do lesů, na všechno zapomněla. Obtěžkané koruny borovic se tyčily k nebi, mezi kmeny probleskovalo slunce a osvětlovalo také bílé břízy. Nejpříjemnější však bylo, když autobus zastavil a člověk z toho dusna vyskočil přímo na vzduch, který chladil jak voda a smýval městskou špínu.

Do vsi se šlo ještě kus cesty lesem. Zuzana sice cítila únavu, ale tenhle úsek měla nejradši. Zvláště když ji otec nesl na koni, toho se nemohla dočkat. Vylétla nahoru, zavírala oči a proplouvala mezi stromy.

---

3 Niemiry – ves severně od Varšavy.

Chtěla, aby ta chvíle nikdy neskončila, ale otec ji záhy, vždycky příliš záhy stavěl na zem, sípal a matka ho bedlivě pozorovala.

K babičce do chalupy doráželi celí hladoví, většinou rovnou na oběd. Každý dostal misku světlého baršče se smetanou. Z mísy uprostřed stolu si do něj přidávali horké brambory, vydatně omaštěné škvarky. Pak se všichni pouštěli do své práce. Matka pomáhala babičce a te-tám. Otec dělal chlapskou práci, ale dost brzy unavený odcházel, use-dal ve stínu, zapaloval si cigaretu a dusil se kašlem. Ostatní pracovali ostošest. Zuzana se cítila nesvá, že ho v tu chvíli, pro něho zahanbu-jící, sleduje. Věděla, že by si nepřál, aby ho právě teď viděla. Otec by měl být silnější. Zuzana to však chápala jako přechodný stav. Byl sil-ný, jenom potřeboval čas, než se zvetí. Musel si po vězení odpočinout a také odpočíval na poli ve stínu, po práci, pro něj ještě příliš intenziv-ní. Místní měli pochopení. Občas za ním zašli na kus řeči, společně si zakouřili. Zuzana ostatně neměla čas, aby o tom všem přemýšlela. Po-bíhala po okolí s bratranci. Večer přibíhali celí uřícení domů na krajíc chleba politého smetanou a posypaného cukrem. Vzduch se zbarvo-val do nachova, slunce zacházelo za les a nad korunami stromů zbyly červánky. Dospěli se scházeli a dlouho do noci si povídali. Ve vzduchu viselo napětí, které nepolevovalo, ačkoliv denní žár zahalila tma.

Bylo však krásně, krásně jak nikdy předtím a nikdy potom. Máti přibrala. Když šla polem, obnaženým po žních, v objetí s otcem, Zuzana je doběhla. Dotkla se zakulaceného břicha.

– Budeš mít mimino – prohlásila náhle s jistotou.

– A ty brášku... nebo sestřičku – odvětila matka, sklonila se k ní a v té radosti objala také ji.

Zuzana se na chvíli zamyslela. – Radši bráchu – rozhodla se.

Byl začátek září. Shon na vsi ustával. Na lesy a pole se snášelo ticho, jenom hejna ptáků vedla před odletem hašteřivě porady. U země se po-valoval dým provoněný jalovcem. Dospělí však dál vysedávali po nocích a povídali si. Byla to v tom roce poslední výprava na venkov, škola čekala.

Strýček Stach našel otci zaměstnání v elektroteplárně Žeraň. Uli-cemi se šířilo napětí, které bylo z dospělých cítit, když vedli své noční řeči. Zuzana to cítila i ve škole. Děti napodobovaly rodiče. Povídaly, že Sověti budou muset z Polska pryč. Kdosi se zmínil, že už nám nebu-dou vládnout Židi. Karel tvrdil, že Polsko zachrání Gomułka. Slávek

namítal, že to bude primas. Učitelé evidentně znervózněli. Chlapi se do sebe pustili dokonce i na hostině po křtinách Alice, dcery tety Geni. Otec, jenž asi trochu přebral, na všechny křičel. Pořád opakoval, ať nejsou tak sebejistí. Strýček Stach ho uklidňoval, matka se Zuzanou ho odváděly a on mlel pořád dokola: – Jak malé děti. Věří mu, oni snad zapomněli, že Gomuška je komunista. – Matka ho utišovala.

Už byl podzim, když se otec nevrátil na noc domů. Matka byla rozčilená. Když Zuzana přišla ze školy, byla u nich teta Geňa s Alkou v náručí. Strýc také nepřišel domů, ale teta se snažila matku uklidňovat. Máma ani nevypadala příliš smutně, obličej jí zkrátka stáhla bolestná křeč. – Jedno povstání mi stačí – opakovala pořád. Ani teta Geňa moc klidně nepůsobila. Večer se však muži vrátili. Sebejistější než obvykle, dívali se na ženy s něžnou nadřazeností. Když strýc s tetou i s Alkou odešli, nemohla Zuzana dlouho usnout. Doléhalo k ní poskřipování rodičovské postele, hlasitější než obvykle.

Několik dnů poté ji vzali s sebou k Paláci kultury, na náměstí Defilád. Víc než rok předtím šla Zuzana s celou školou na prvomájovou manifestaci. Na rozdíl od matky měla ten svátek ráda, těšilo ji třepetání mávátek a pohled na ohromné vlajky, které nadouvaly sytě rudou barvu. Těšilo ji, že je součástí davu; radost každého jednotlivce se tu znásobuje. Teď se také lidé scházeli ze všech stran na jedno místo, proudili ulicemi, a byť vzájemně cizí, jako by se sblížovali, možná proto, že měli společný cíl. Zuzana držela rodiče za ruku a věděla, že cítí podobně jako oni a jako ostatní, kdo se ke shromáždění přidávali. Že se podílí na něčem, co si ani neumí představit. Současně si uvědomila, že to, co se kolem děje, je jiné a nesrovnatelně důležitější než prvomájový průvod. Lidé působili jinak, jinak dýchali, jinak se pohybovali se, dívali se vzájemně do očí. Pochopila, že se účastní něčeho výjimečného.

U paláce se lidské potoky slévaly v moře osob. Dav zaplňoval náměstí a čekal. Pak propuklo nadšení. Zuzana zjistila až po chvíli, když ji otec vzal na koně, že to způsobil legrační plešatý človíček, který se objevil na tribuně před palácem.⁴ Človíček začal řečnit, a mluvil tak legračně, jak vypadal. Shromáždění lidé však působili okouzleně.

---

4 Władysław Gomuška. 24. října 1956 vystoupil jako nově jmenovaný první tajemník Polské sjednocené dělnické strany na varšavském shromáždění, jeho projev je považován za konec stalinismu v Polsku.

Tleskali, skandovali, opakovali některé výroky. Zuzana se nevěřicně dívala na rodiče, ti však byli také jako v tranzu. Dav se vlnil.

Bylo v tom něco podivného. Lidé byli zaujatí, radostní, nadšení. Zuzana však na tribuně viděla směšného človíčka, kterého jako by okolní dění ani nezajímalo. Chvillemi měla dojem, že řečníčí postava je vyměněná, že místo hrdiny někdo ze zákulisí vystrčil divnou loutku a tribuna že se změnila v maňáskové divadlo. Nekonečné moře lidí to nevnímalo, tleskali někomu jinému, někomu, kdo u paláce nebyl, kdo neexistoval. Zuzana to chtěla ukázat rodičům, ti však zvedali ruce a šileli radostí stejně jako všichni kolem. Vysvětlila by jim to, jenomže nemohla, ani se k nim nedokázala skrze to nadšení dostat. Začala se tedy radovat z jejich štěstí, ze štěstí všech lidí na náměstí Defilád, ve Varšavě, v Polsku. Pozdním říjnem pronikl závan jara. Takhle to uvidí ve vzpomínkách, až se později nesčetněkrát vrátí k tehdejším událostem a nebude už vědět, nakolik jsou její dětské zážitky pravdivé.

Lidé se z náměstí nechtěli rozejít, ačkoliv človíček s doprovodem už z tribuny zmizel. Chtěli být spolu, podělit se o vítězství, pookřát v teple ostatních. Jen pomalu se trousili do noci rozžhavené nadšením.

V Zuzaně ten večer zanechá silný dojem. Až bude ale v univerzitním městečku po dvanácti letech utíkat před ranami obušků, až pak po několika dnech uvidí v televizi téhož človíčka, už uvnitř paláce, ve sjezdovém sále, jak v horečnatém amoku vykřikuje nadávky a výhrůžky, vrátí se jí obrazy říjnové radosti jako výsměch.

Tenkrát se však vracela domů šťastná a šťastní byli také rodiče. Matka už měla pořádné břicho, byla trochu unavená a opírala se o otce, který ji pečovatelsky objímal, druhou rukou vedl Zuzanu. Když měsíc vykoul z mraků, viděla, jak se táta usmívá.

Do říjnové radosti se však vkrádal neklid. Otec po pár dnech přinesl s nějakým známým velké dřevěné rádio se zeleným okem. S matkou je nainstalovali a v noci konečně naladili hledanou stanici. Otec se neklidně rozhlížel. Z pískání, chrčení a rachotu, v jejichž rytmu se magické oko komíhalo, luštili slova hlasatele. – Zahynuly už... osoby, sovětské tanky zahájily palbu... Chápala to. Armády našich pseudo-spojenců ničily maďarské hlavní město, které chtělo být svobodné. Obličeje rodičů ztuhly. – Jako za povstání – řekla matka. Zuzana už věděla, že matka mluví o Varšavském povstání, jež zázrakem přežila.

Byly to však ještě hezké dny. Čekala netrpělivě na bratříčka, těšila se spolu s rodiči. Otec přitom nebyl celé dny doma, spojoval práci a studium. Vracel se večer, moc toho nesnědl, pak si s cigaretou sedl ke sklenici s čajem a díval se na město ponořené do tmy. Jednou, když matka ještě nepřišla z noční směny, zjistila Zuzana, že otec spí s hlavou na stole a před ním stoupá kolmý sloupek dýmu. Típla v popelníku zbytek dohasínající cigarety. Vzbudila otce, který se chvíli omámeně rozhlížel kolem. Tvářil se divně. Až později, mnohem později, když si tu chvíli znovu vybavila, jí došlo, že to byl strach. Trvalo to chvíli, jen co otec potřeboval, aby ji poznal. Na tváři se mu rozzářil úsměv. Přitulil si Zuzanu k sobě, ale druhou ruku nechal na stole a šmátral v krabičce po další cigaretě.

– Jsem moc šťastný – šeptal jí. – Šťastný, že mám tebe, mámu, že čekáme další děťátko... brášku – opravil se, když se na něj podívala. – Spousta lidí takové štěstí neměla. Já taky.. Myslel jsem, že... – odvrátil se k oknu a zašlukoval – myslel jsem, že se k vám už nevrátím. – Dostal záchvat kašle. Kašlal čím dál častěji. – Teď už ale vím, že všechno špatné je pryč. Mám tebe. – Odložil cigaretu a znovu ji objal. – Tvoje maminka, Terezka... Máš ji ráda, ale... ani nevíš, jak je skvělá. Ale snad to tušíš... Poznal jsem ji za války. Šílené časy. Ale v takových dobách poznáš člověka... tak to bylo s maminkou. Odtrhlo nás to od sebe, ale po válce jsme se našli. Máti měla smůlu, byla tu za povstání. Já jsem musel zmizet z Varšavy o něco dřív. Měl jsem štěstí, jakou bych tu měl naději na přežití? Matce se to povedlo, i když to povstání v ní zůstalo... Ale už to máme za sebou. Za pár let dostuduju... Maminka třeba taky... Představovala si, že bude lékařkou. Začnu stavět. Před válkou to bylo krásné město. Člověk si to dnes umí těžko představit. Všechno máme ještě před sebou.

Prožila nejkrásnější Vánoce v životě. Otec přinesl stromeček, sahal až do nebe, tedy do stropu. Zuzana jej strojila, ozdoby vyrobili s matkou a s otcem. Rozvěšovala papírové řetězy a měsíce, výzdobu doplnila několika skleněnými koulemi, svíčkami a hrstkou bonbonů v barevných papírkách. Věděla, že si je poslední den svátků může vzít. Na vrcholek dali kartonovou špičku potaženou lesklým celofánem. Pod stromečkem našla Zuzana panenku, jakou nikdy předtím nedostala. Měla vlasy, a když ji člověk pokládal, zavírala hedvábná víčka a říkala: „Máma.“

Otec přinesl balíček prskavek, zhasli světlo a fontány jisker vykouzlily ve tmě tajemné světy. Máti začala zpívat koledu. Zuzana se s vervou přidala a také otec jim nakonec nejistě přizvukoval.

Začátkem března přivezli rodiče z porodnice Tadeáška. Matka Zuzaně dovolila, ať si ho pochová. Novopečená sestra byla udivená, zdálo se jí totiž, že to zvláštní, nevědomé stvořeníčko ji poznalo. Pootevřelo oči, pusinka vydala tiché zakviknutí a tělíčko se pohnulo, jakoby se k ní chtělo přitulit. Byl to její bráška. Synáček.

* * *

Otec byl nemocný. Zuzana si zpočátku myslela, že jde o ten noční povyk kolem Tády, protože pláče, že je rušno, že táta kvůli tomu nemůže usnout, a zůstává proto v posteli, když ona už odchází do školy. Záhy si však uvědomila, že se to stává příliš často. Vzpomněla si na příznaky, které už dřív prozrazovaly, že mu není dobře. Znovu se jí vybavilo, jak po návratu domů usínal s hořící cigaretou. Vytanuly jí matčiny pohledy, kterým tenkrát nepřikládala žádnou váhu, a přitom v nich bylo víc než obyčejná starostlivost. A ten těžký dech, záchvaty kašle, dlouhé chvíle, které otec trávil v koupelně.

Byl bledý a ještě víc zhubnul. V noci slyšela, jak se rodiče dohadují. Jednoho dne se otec vrátil poměrně brzy, zachmuřený.

– Tak co, spokojená? – vyštěkl na matku, jako by mohla za to, co se stalo. – Dostal jsem zdravotní volno... Všechno budu muset začít znova... Pokud se na školu vůbec vrátím. Pokud... – odmlčel se a odfrkl si. V takovém rozpoložení ho Zuzana nikdy neviděla.

– Víš přece, že se to už nedalo skloubit... – zadívala se na něj matka smutně. Otec mlčel.

Jaro už bylo v rozpuku, když pro ni matka přijela do školy s Tadmem v náručí.

– Táta je v nemocnici. Budeš muset zůstat pár dnů s bráškou, já musím věnovat otci víc času. S třídní jsem to vyřídila. – Zuzaniny otázky odbyla jakousi úsečnou odpovědí.

Otec strávil v nemocnici víc než měsíc. Usmíval se na ni. Na uklidněnou vedl obvyklé řeči, Zuzana však věděla, že se neděje nic dobrého. Znenadání se jí vybavily návštěvy ve vězení, to se otec usmíval podob-

ně. Zíral na nemocniční okno, jako by bylo zamřížované.

Domů se vrátil, když už léto bylo v plném proudu. Pořád však nebyl zdravý. Do práce nechodil. Byl slabý. Zkoušel se věnovat synovi, ale působilo mu to potíže. Točila se mu hlava. Občas zničehonic upadl. Čím dál častěji zůstával v posteli. Chtěl si číst, jenomže se nedokázal soustředit. Přišly na něj bolesti. To si Zuzana domýšlela, viděla totiž, jak svírá zuby, viděla pokroucený obličej a křečovitě sevřená víčka. Někdy se kousal do ruky. Nejspíš se tak bránil před nekontrolovaným výkřikem. Slýchávala, jak sténá.

Prázdniny strávila Zuzana s Tadm, s tetou Geňou a její holčičkou na venkově. Když se vrátili, vstával otec už jen na toaletu a k jídlu. Rádio se přestěhovalo k němu na stolek. Hrál skoro pořád. Občas je otec ztlumil, že bylo sotva slyšet. Někdy si s ním povídal, dost často jen cosi komentoval. Sem tam za ním skočil strýc Stach. Otec zprvu trval na tom, že vstane a přijme ho u stolu. Brzy se vzdal, strýček sedával u postele. Moc toho nenamluvili, spíš mlčeli. Někdy oba kouřili, ačkoliv strýc se snažil omezovat. Matka mu asi něco řekla.

Z domova otec odcházel jenom kvůli občasným vyšetřením v nemocnici. Vždycky v doprovodu matky, která se snažila brát si výhradně noční služby. Jenomže se ukázalo, že pro otce jsou nejtěžší právě noci. Matka se tedy začala noční práci vyhýbat. Odbíhala z nemocnice, nosila obědy z jídelny. Otcovi se do jídelny nechtělo.

– Táta... táta se uzdraví? – odhodlala se Zuzana jednou navečer konečně k té otázce, když otec upadl do horečnatého, mátožného spánku. Spával čím dál tím hůř, přerývaně, s nářkem a sténáním.

– Ale ano, holčičko, samozřejmě – odpověděla roztržitě matka.

– Když já to chci vědět. Mám na to přece právo, je můj táta... mám ho ráda a... no, pověz mi to... – Zuzana byla neodbytná, mluvila důrazně. Nedokázala sice vyjádřit vlastní pocity, ale neustupovala. – Já vím, že je na tom špatně, takže... Chci to vědět!

Matka na ni pohlédla, jako by ji viděla poprvé. Obličej se jí nějak změnil.

– Chtěla bys to vědět? Máš na to právo? Asi ano... Jestli se uzdraví? Nevím. Je moc nemocný. Už od té doby, co se vrátil z vězení. Doktoři nechápou, jak se mohl loni celý rok tak dobře držet. Vězení.. tam... Má

poškozené orgány, játra, ledviny, plíce. Nejenom to. Nějaká poškození mozku... Ostatně... když se tak držel... tak se držel... tak možná... – Matka se odvrátila, bezhlesně se rozplakala. Chytila se za hlavu a jenom roztrášená ramena prozrazovala, co se s ní děje. Zuzana se k ní přitulila a snažila se ztišit chvění matčina těla. Cítila se jako její sestra. Napadlo ji, že by o ni měla víc dbát. Pak pochopila, že jí umírá otec.

Trvalo to ještě rok a půl. Zuzana si začala přát, ať se vyučování protáhne a ona může chodit domů co nejpozději. Otec pomalu ztrácel kontakt s realitou. Křičel, naříkal. Někdy nestačil vstát a pozvracel se v posteli, muselo se to uklidit. Jindy nezvládl močový měchýř. Matka přinesla z nemocnice nočník a bažanta. Byt nasákl zápachem fekálií. Zuzana se neudržela.

– Maminko, proč nedáš tátu do nemocnice?

Poprvé v životě uviděla v matčině obličejí zatvrzelý, rozzlobený výraz.

– Aha. Tak ty chceš mít klid? Chceš, aby umřel v nemocnici a neobtěžoval tě? Tak si tedy pamatuj, že dokud žiju, bude tady, doma. A pokud má umřít, tak umře tady, ve vlastní posteli. V mojí péči. A ty... Můžeš si přece jít. – Zuzana se nesmírně zastyděla.

– Já to tak... ne, já... já se jenom ptám, protože možná v nemocnici... mu můžou víc, líp pomoci...

– Nikdo mu nepomůže tak jako já. A léky může užívat doma. Ten měsíc v nemocnici byl beztak k ničemu! – přerušila ji suše matka.

Zuzana bojovala sama se sebou. Nemohla předstírat, že na otcovu smrt nemyslí bez naděje – nejlepší by bylo, kdyby umřel, pro všechny a pro něj taky – dunělo jí v hlavě. Vyčítala si to, hlas se v ní však přese všechnu snahu ozýval znova. – Tohle nejsem já, to mi říká někdo jiný – opakovala si v duchu.

Už dlouho předtím, než otec zemřel, se jejich byt proměnil v dům zármutku. Prostoupený puchem umírajícího těla a jeho výměšků, sténání mozku, který ztrácel kontakt s realitou, nočních můr a chvil hrobového ticha, kdy otec procítil a mlčky se potýkal s nadcházejícím koncem.

Stávalo se, že ji poprosil, ať mu předčítá. Nejdřív prosíval matku, jež vždy s úsměvem souhlasila. Byla však tak unavená, že po prvních minutách usnula. Knížka jí vyklouzla z rukou, načež se probudila, ale

otec už číst nechtěl. Tvrdil, že přestává chápat, tak je unavený. Po několika dnech požádal Zuzanu.

Dal jí do ruky *Vlastní životopis* Benvenuto Celliniho. Ukázal jí místo, odkud má začít číst. Zapamatovala si to, byla to strana 34. V knížce byla záložka s ornamentem, zřejmě rostlinným, nezobrazoval nic konkrétního. Měla jí zakládat stránku, kde skončí.

Četla mu jednou za pár dní. Někdy ji o to prosil skoro denně, pak přicházely přestávky delší než týden. Předčítání netrvalo dlouho, otec dokázal soustředěně poslouchat nanejvýš něco přes deset minut. Většinou jí však mnohem dřív naznačoval, ať přestane. Nakonec se nedostali ani do poloviny knížky, také proto, že otec někdy požádal o zopakování stejné pasáže. Text moc nechápala. Něco působilo srozumitelně, načež se všechno rozmylo v nesrozumitelných slovech a divných, nepochopitelných situacích. Přece ji však kniha svým způsobem zaujala. Byla to taková tajuplná, zbytečně podrobná a zašmodraná báje.

– Tohle období mě vždycky obzvlášť zajímalo – vysvětloval jí otec, proč volba padla právě na Celliniho. – Renesance. Tehdy vznikl náš svět. A Florencie... Tenkrát to bylo městečko. Menší než jedna varšavská čtvrt. Ale potkávali se tam všichni velikáni, ti, kdo utvářeli naši dnešní přestavivost... – Otec o tom vyprávěl vždy v krátkých větách, když už skončila se čtením. Po částech. Teprve zpětně si z paměti poskládala ty fráze v jedinou výpověď. – A Cellini? Ještě před válkou jsem viděl snímek sochy *Persea s hlavou Medúzy*. Udělalo to na mě dojem. Smutek, s jakým Perseus prohlížel trofej, a Medúzina tvář – bolest a děs. Moc bych se chtěl podívat, jestli jsem si to jenom nepředstavoval, přesvědčit se zblízka. Stojí před muzeem Uffizi. Četl jsem, že je to jedno z nejlepších muzeí na světě. Dá se tam sledovat, jak se středověk stává naším světem. Obrazy získávají hloubku, perspektivu. Není totiž pravda, že by středověcí malíři nedokázali namalovat perspektivu. Nepotřebovali ji. Soustředili se na to, co je nejdůležitější, proto se nezabývali detaily, které zaměstnávají naše dnešní vnímání. Ve vězení mi o tom povídal jeden kunsthistorik, spoustu mě toho naučil. Ani nevím, co s ním je, jestli ještě žije. Tolik jsem chtěl vidět tu sochu. Taky ty ostatní. Michelangela, Verrocchia. A obrazy. Říkal jsem si, že tam jednou vezmu máti, vás. Že se vypravíme po stopách těch

lidí, uvidíme to, co viděli oni. Už tam spolu nepojedem... Když jsem se dozvěděl, že existuje ta knížka, vzpomínky Celliniho, chtěl jsem si ji za každou cenu přečíst. Začal jsem ji hledat, a představ si, že maminka mi ji vypátrala. Hledala přes známé, až na ni narazila v antikvariátu. Koupila ji, bylo to těsně před narozením Tády.

Tatínek jednou poprosil Zuzanu, aby si sedla k posteli.

– Je mi tak líto, že jsem vám otrávil ten čas po vězení – říkal horečnatě a chytil ji za ruku.

– Ale tatínku, co to říkáš... – vysoukala ze sebe Zuzana neupřímně.

– Víš, myslel jsem si... že se z toho dostanu. Když jsem uviděl máti, tebe... Cítil jsem se jako snad ještě nikdy v životě. Zdálo se mi, že mám ještě všechno před sebou, že můžu všechno zvládnout. Cítil jsem se silný, i když jsem se tak rychle unavoval. Skoro jsem nevnímal bolesti, a nedávaly mi pokoj už léta, od výslechů. Nějak se stydím, že jsem to nedokázal, že jsem se neuměl uzdravit, že už se tam nevydáme... Máti by si zasloužila lepší osud, vy taky. Můžu jenom říct, že jsem vás měl rád, jak jsem jen uměl, a že vás budu mít rád vždycky.

Otec zemřel časně zjara. Rakev nesl strýček Stach, strýčkové Antek a Bonek a ještě někdo, kdo byl Zuzaně povědomý, ale nevěděla, kdo to je. Matku podpírala teta Geňa. Šla, tvář měla celou sinalou a Zuzana si všimla, že skoro úplně zešedivěla. Muselo se to stát v poslední době a velmi rychle. Když kněz odříkal modlitby a rakev spustili do hrobu, matka na kraji té jámy poklesla. Zuzana nevěděla, jestli s napřaženýma rukama poklekla, nebo jestli prostě upadla na kolena. Ale vzápětí se napřímila, vkleče hodila na rakev hroudu jílovité hlíny. Táda, kterého Zuzana držela za ruku, začal strašlivě křičet a nechtěl se utiшит.

– Pojd' – řekla matka pozdě v noci, už doma, když všichni odešli a Tadek spal. – Pojd', budu ti vyprávět o tátovi.

KAPITOLA TŘETÍ

Zuzana poznala Benedikta koncem podzimu. Na okno bubnovaly těžké, temné kapky deště. Seděly s Majkou v kavárně „Nový svět“, ke stolku přišel Rafael s nějakým zasmušilým člověkem, vypadal tak na třicet. – Benedikt Brok – představil ho. Celkem rychle si začali tykat. – Zkrátka Benek – upřesnil Brok s mírně ironickým úsměvem. Zuzana viděla, že ji pozoruje. Diskrétně, ale evidentně se zájmem. Měl na sobě ležerní nazelenalé sako a manšestráky. Moc toho nena-mluvil, nicméně povznesený úsměv, s nímž se zapojoval do hovoru, mu dodával na přitažlivosti. Dával najevo zralý odstup k běžně vyznávaným názorům a módám. – Tak ty se zabýváš renesancí – zeptal se a znělo to skoro vážně. – Ale proč zrovna renesance?

Zuzana znervózněla jako vždycky, když si nebyla docela jistá, jak formulovat své mírně popletené myšlenky.

– Tenkrát přece... vznikl náš svět. Připadá mi to úžasné. Ale ze všeho nejvíc mě zajímá otázka perspektivy – dodala už sebejistěji.

– Perspektivy? – zeptal se Brok, teď už naprosto vážně.

– Ovšem. Co to znamenalo, když renesanční malířství zavedlo perspektivu? Začalo se zobrazovat pozadí, podrobnosti, skryté souvislosti. Všechno to, co středověk nezachycoval, protože to tenkrát ještě nebylo zapotřebí. Až v renesanci přichází člověk zasazený do takového obyčejného... lidského světa. A ty? Čím se zabýváš?

– Já? – Brok znovu nasadil ironickou masku. – Weberem, Maxem Weberem. Politikou coby doménou démonična. Vstupujeme-li do oblasti moci, tudíž násilí, vstupujeme na ďábelské území. Tedy podle Webera, který byl buržoazním myslitelem a nechápal smysl diktatury proletariátu. – Usmál se trochu jednoznačněji. – Ale to, co povídáš, je opravdu zajímavé. Tak trochu moje téma. Sociologie prý vznikla, když se v malířství objevila perspektiva. Moc zajímavé. – Ironie sílila. Domluvili se, že rozhovor ještě dokončí.

– Ty ho vážně neznáš? – pohoršovala se Majka. – Naděje naší sociologie! Asistent profesora Kleina, to už něco znamená... Zajímavý

člověk. Říká se, že je úspěšný, nedí divu. Dej si pozor. O té jeho weberovské práci se povídá všude! – Když ale Zuzana chtěla z Majky dostat něco o Weberovi, nedozvěděla se nic.

Ani Benedikt se s ní o Weberovi nechtěl příliš vybavovat. Spíš se vyptával a díval se jí přitom upřeně do očí, zálibně si ji prohlížel, až nakonec Zuzana zkusila nasadit trochu serióznější tón, ačkoliv ta situace se jí celkem zamlouvala, cítila příjemné rozechvění.

Šli spolu na *Osm a půl*. Zuzana byla nadšená, i když svoje pocity neuměla moc dobře vyjádřit. V tom vzrušení mluvila trochu napřeskáčku a najednou Benedikt skoro pohrdavě prohodil:

– Ti tedy mají problémy...

– O co ti jde? – Zuzana se cítila dotčená. Okouzlení trochu pominulo. V těsné kavárničce to bylo cítit připálenou kávou, vlhkem a lacinými voňavkami. – Moment, a co my? My snad takové věci neprožíváme? Neřešíme snad... jak se vnitřně smířit... nepátráme po smyslu...?

– To ne... jde mi o to, že u nás je všechno těžší, vážnější. Cítíme dech dějin, jsme zasazeni do kolektivních dramát, nemáme čas se takhle hrabat ve vlastním nitru... Možná nemám pravdu. Třeba na to jdu příliš sociologicky. Možná jsem až moc synem vlastního otce. Patřil k psychoanalytické smetánce, ještě za vídeňských dob, a naprosto mě od těchhle věcí odradil.

Zuzany se dotkla Benediktova necitlivost, dělala chvíli uraženou. Příběh Broka seniora ji však zaujal. Na neosvětleném zasněženém plácku blízko domu, kde bydlela, se dlouho líbali. Než ji Benek pustil, pěkně promrzla. Když se prokřehlá vrátila domů, nebyla si jistá, jestli už zase není zamilovaná.

* * *

Vzpomínky se prolínají: vzpomínky Zuzany a všech, s nimiž o tehdejších událostech bude mluvit, spřádat s nimi příběhy, jež se vzájemně protínají a prostupují. Jejich paměť se propojí, prodchne ji to, co přečtou, uslyší, uvidí. Prožitky a rozhovory, obrazy a reflexe se přetaví ve zkušenost, jež už přesahuje osobní perspektivu lidského atomu, který spoluvytvářel dějiny oné doby, přitahován a odmršťován neznámými silami.

Na univerzitě to vřelo. Naděje gomułkowského Října, které jinak v Polsku omezila cenzura, přidusila „malá stabilizace“,⁵ strach a každodenní tíseň, vyvřely na vysokých školách. Mladí, kteří už nepamatovali válku ani následný estébácký teror, hledali únik z bezvýchodné situace ve vášnivých debatách a sporech, jaké probíhaly na kolejích, po kavárnách, dokonce i v posluchárnách. Dva roky předtím, na desáté výročí Října, filozof Leszek Kołakowski na Varšavské univerzitě s hořkostí veřejně proklamoval jeho konec. Stálo ho to jenom stranickou legitimací. Univerzity byly místem, kde ještě vládla jistá svoboda. Pořád víc se mluvilo o skupině studentů, kteří organizují veřejné diskuse. Říkalo se jim komandos. Chodili na různé legální schůze a měli tam neuvěřitelná vystoupení: mluvili o omezování svobody, o tom, že situace v Polsku odbíhá od principů socialistické demokracie, o absenci debaty, na univerzitách tolik potřebné. Pořadatelé upadali ve zmatek, konformní studentští funkcionáři se ocitali v úzkých a nabádali přítomné, ať se provokatérům postaví, ať důvěřují kolektivní moudrosti strany. Komandos uměli podpořit své argumenty citáty z Marxe, Engelse a Lenina, někdy také z Rosy Luxemburgové. Řečnili se záplem a vypadalo to, že věří nejen vlastním slovům, ale také tomu, že stávající realita představuje sice úchylku, avšak návrat k ideálům a tudíž naplnění kolektivní touhy je možné.

Zuzana na ta setkání také chodila. Poznávala už jednotlivé osoby. Všimla si hlavně jednoho člověka s kudrnatými vlasy, který měl sice vadu řeči, to mu však nijak nepřekáželo v debatování. Byla rozpolcená. Komandos se jí líbili, imponovali jí odvahou, záplem, angažovaností, dokonce i tím názvem. Zneklidňovala ji víra v proroky komunismu, které citovali. Bylo jí jasné, že odvolávat se na oficiální fráze a citáty z ideologických světců je nezbytné, jenže se poté musí konfrontovat s jejich činy a se systémem, který vytvořili. Stejně jako její blízcí věděla, že komunismus je zlo.

Nezapomněla na loňské procesí Božího těla, které policie rozehnala obušky. Matka se pokoušela krýt vlastním tělem Tádka, Zuzana se snažila odvést rodinu na bezpečné místo. Nakonec to odnesli

---

5 Malá stabilizace (pojem zavedl Tadeusz Rózewicz v dramatu *Svědkové aneb Naše malá stabilizace*, 1962) – období Gomułkových umírněných reforem po říjnu 1956.

strachem a pár modřinami. Odpočívali pak na plácku a Tadek chytil zachmuřenou matku za ruku. – Mami, proč tohle Bůh dovoluje? – Zuzana si uvědomila, že je sice dospělá, ale hlavou jí vrtá úplně stejná otázka. – Asi nás chce zkoušet – odvětila matka a nerudně zafuněla. Zuzana nevěděla jistě, jestli se ta nevráživost týká bratra, světa nebo Boha.

Tadek se nenechal odbýt: – Bůh je dobrý... proč zkouší zrovna nás? Nic špatného jsme přece neudělali.

– Kdybych to jenom věděla, synku... kdybych já věděla... – pronesla smutně matka a rozhovor tím skončil. Devatenáctiletá Zuzana si uvědomila, že matka už zestárla, přitom jí bylo jen něco přes čtyřicet. Vypravila se jí téměř prošeďivělá máti na otcově pohřbu. Nedlouho potom, když se k ní přitulila, zjistila, že teď už má odrosty dočista bílé.

Dziady sledovala Zuzana se zatajeným dechem. Benedikt ani nemusel říkat, za jakou cenu získal listky. Uměla si to představit a byla mu nesmírně vděčná. Předtím mu vysvětlovala, jak silně jí na inscenaci záleží, vždyť ji po pár dnech měli zrušit. Strana rozhodla. Původně se Benedikt Zuzaně přizpůsobl s jistým vzdorem, neboť, jak poznamenal, v daném případě jde o hromadný prožitek a je vedlejší, co jej vyvolává, takže samo představení je vlastně nepodstatné. Zdálo se však, že té fascinaci, jak tomu říkal, nakonec podlehl a sledoval děj na jevišti s podobným zaujetím jako Zuzana.

Drama pojednávalo o nich, Mickiewicz, adaptovaný teď poslušným Dejmkem, jim mluvil z duše.⁶ Výkřiky a opakovaný potlesk byly sponátní, reagovaly na prorocká básníková slova. Mickiewiczovy repliky a obrazy vyjadřovaly přesně to, co chápali a prožívali také oni.

– „Temnoty kryjí zem a lidé v spánku leží“⁷ – slyšela Zuzana, chytila Benedikta za ruku a cítila, jak se oba rozechvívají a jak se s nimi chvěje celý sál, všichni, jejichž jménem vězeň na jevišti promlouval.

– „Však znám to, co je volnost z přízně Moskalčíka. Okovy lotři sejmou,

---

6 „Protisovětské“ vyznění *Dziadů* v režii Kazimierze Dejmk (premiéra ve varšavském Národním divadle 25. 11. 1967) je považováno za nezáměrný efekt, režisér ani později nepatřil k odpůrcům režimu, kvůli představení byl však vyloučen z Polské sjednocené dělnické strany.

7 Překlad Františka Halase. Adam Mickiewicz: *Konrad Wallenrod/Dziady*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Knihovna klasiků, 1954.

ale jenom s údů, však na duši je vtlačí...“ – deklamoval herec, jeho hlas se ale nenesl jenom divadelním sálem, rezonoval také v nich, a proto mu odpovídali, vždyť mluvil za ně, jejich jménem. Když zaznělo: - „Lidé! Z vás každý moh' by, vězněný i sirý, trůny kácet, zdvíhat jen myšlenkou, snem víry“ – rodila se v nich naděje, která prorážela divadelní zdi, vznášela se nad městem a nad zemí, ponořenou do zimního spánku. Jevišťem procházel duch jejich doby, konspirativně zahalený do kostýmu z minulého století. Probíhal ples u Senátora, odehrávaly se scény ve varšavském saloně, znovu probíhal národní obřad. Nebylo snad na nich, aby se vymanili ze smyčky času? Diváci vycházeli jako dobří známí, nebo spíše jako vzbouřenci, kteří na sebe spiklenecky pomrkvávají. Byli nabití energií, neochromil je ani chlad, jenž na ně zaútočil hned u východu, a nelámali si hlavu ani s hloučky postav, které je z povzdálí pozorovaly. To, co zažili, jim dávalo víru v obrození, jež v nich klíčilo.

Shodou okolností přišla řeč na to, že známí mají vstupenky ještě na poslední představení, na 30. ledna. Když po přednáškách postávali na univerzitní chodbě a přemýšleli, co teď s představením bude, bylo jim jasné, že mluví o věcech zásadních. Ani nevěděli, koho z nich napadlo, že by mohli jít k divadlu a zkusit se dostat dovnitř. U Národního byla skrumáž. Dav se tlačil ke vchodu, zděšené uvaděčky ten nápor jen taktak odrážely. Vtom skupinka, v níž se zcela neočekávaně ocitla také Zuzana, vtrhla dovnitř. Zmatek neustal, oni však už byli v hledišti.

Rámus neutichá a představení nezačíná, ačkoliv čas běží a napětí sílí. Konečně světla hasnou a obecenstvo v přízemí i na balkonech se zvedá, tu a tam se ozývají výkřiky, až konečně všichni začnou jedním hlasem provolávat: „Chce-me-svo-bo-du-zruš-te-cen-zu-ru!“ a „Dej-mek! Dej-mek!“. Na jeviště vychází Kouzelník.

Nakonec po opakované děkovačce definitivně padá opona, aplaus však neutuchá. Krom rytmického potlesku je slyšet také čím dál hlasitější pokřik, ten, který se ozýval na začátku představení. Obecenstvo se hrne ven, formuje se průvod, který pochoduje mrazivou nocí a rozehrívá se voláním: „Chce-me-svo-bo-du-zruš-te-cen-zu-ru!“ Někdo rozvíjí transparent. Teprve ve světle pouličních lamp na třídě Krakovské předměstí rozluští Zuzana nápis „Chceme další představení“. Průvod končí u pomníku Mickiewicze, tam transparent smotají. Ozývají se ještě nějaká hesla, v podstatě však nikdo neví, co dál. Vtom ze tmy

vynořuje policejní kordon s obušky. Dav se rozprchne, Zuzana utíká s ostatními. Ani si nepamatuje, jak se dostala domů.

* * *

Potom šlo všechno ráz na ráz. Po škole začal kolovat dopis s požadavkem na obnovení inscenace. Zuzana ho podepsala s nadšením a v přesvědčení, že konečně něčemu pomůže, aspoň podpisem. Benek se zdráhal. – Nevím, jestli jsi udělala dobře – vylezlo z něj nakonec.

Pár dnů předtím jí oznámil, že otec šel na delší dobu někam ven. Cestou po schodech bylo už Zuzaně jasné, že se to stane právě teď. Stane se to, k čemu se odhodlala vlastně už dřív, ačkoliv se snažila na to nemyslet. Pak všechno proběhlo trochu neobratně, trochu mimoděk. A z její strany jakoby nevědomky. Když se Benedikt nakonec sesunul, lehl si na bok a přitiskl ji k sobě, zdálo se jí, že se stal někým nesmírně blízkým, přestože o něm věděla tak málo. Scházeli se čím dál častěji. – Už brzo bych měl dostat vlastní byt – pochlubil se, když zase byli u něj doma, celou noc, jak plánovali, protože otec kamsi odjel. Zuzana matce řekla, že zůstane u kamarádky a budou se učit na zkoušky.

– Pleteš se! Nejsem žádný alibista! – Benedikt skoro křičel. V takovém rozpoložení ho Zuzana zatím neviděla. Byl rozčilený a znejistěl. – Mně... prostě... – rozkašlal se a Zuzanu poprvé napadlo, že vypadá jako ztracené dítě, jako Táda, když neumí vyjádřit vlastní pocity – mně na tobě záleží, a proto přemýšlím... jestlis to udělala správně...

Zuzana ho objala. Líbali se a pak skončili v posteli. Svět mimo jejich těla přestal existovat.

Otec křičel. Křičel ze sna a Zuzana věděla, že by ho měla probudit, noci se však k němu nemohla prodrat. Dusila se v husté černi. Probudila se mírně otupělá, sténání však neustávalo. Až po chvíli si uvědomila, že na posteli vedle ní sebou s křikem hází Benedikt. Rozsvítila lampičku a celá vylekaná ho probouzela. Připadalo jí, že trvá celou věčnost, než se probral. Díval se pak na ni, jako se díval otec, když po návratu domů usnul v kuchyni s hlavou na stole a ona ho probudila. Benedikt se ještě chvíli probíral.

– To se mi stává – odpověděl na její starostlivé vyptávání. – Mám to od malička – dodal po chvíli.

– Za války jsem se pár roků ukrýval... ukrývali mě. Předtím mi odvedli a zabili matku. Nevím, jak dlouho to trvalo, schovávali mě ve skříni. Snad to byl celý rok, možná i déle. Těžko bych to teď zjistil. Strčili mě do skříně, dokonce mi dali kyblík, abych se měl jak vyprazdňovat. Bylo mi pár roků. Pak mě odvezli pryč z Varšavy, ke konci války jsem žil na nějakém statku. Tam to bylo mnohem lepší, i když jsem se nesměl ukazovat sousedům. Strašlivě jsem se bál a nějak mi to zůstalo. Špatně spím.

Otec byl tenkrát ve válce. Šel do mobilizace jako lékař, důstojník v záloze, hned v září. Byl mi rok, nic si z toho nepamatuju. Mám dojem, že se mi vybavuje matka, může to ale být jenom představa, sen o krásné paní, jak se o mě stará. Když Polsko padlo, dostal se otec do Rumunska a pomáhal lidem utíkat přes Balkán. Pak ho internovali v Maďarsku a vydali Němcům. Měl štěstí, dostal se do oflagu. Když se vrátil... se ženou ani s bratry se už neshledal. Vzpomínám si, jak jsem ho viděl poprvé. Bylo mi sedm. Všechno už přešlo, mohl jsem ven, jenomže jsem se pořád bál. Všechno mě děsilo, schovával jsem se před lidmi a při každém nečekaném zvuku mě přepadala panika. Viděl jsem vysokého tmavovlasého člověka. Je to k neuvěření, ale cítil jsem, že je to někdo výjimečný. Strach jsem tentokrát neměl. Rychle přišel, sklonil se a vzal mě do náručí. „Synáčku,“ řekl. Nic víc neřekl, ale bylo mi jasné, že je to otec, a nepřišlo mi to nijak zvláštní.

Benedikt neměl chuť se dál svěřovat. Zuzana musela trochu naléhat, aby z něj dostala nějaké bližší informace.

– Původně se jmenuju Baruch, po dědečkovi. Zabili ho a taky jeho ženu a dvě děti v pogromu v roce devatenáct set pět, nebo možná šest, už po revoluci. Otec a další dva jeho bratři to přežili, ten nejstarší je odvedl. Po válce mi otec změnil jméno, vlastně polatinštil, takže jsem Benedikt. Chtěl mě zbavit břemena z dětství – zasmál se sarkasticky.

Bylo to na MDŽ. Směšný svátek rudých karafiátů, které rozčilená matka nosívala domů, načež Zuzaně vždycky skoro omluvně vysvětlovala, že kytky vyhazovat do popelnice neumí. Docela spokojeně se však pochlubila punčochami, které zdravotnice občas dostávaly „na přiděl“. Většinou z ní táhl alkohol, a přestože nebývala opilá, Zuzana tenhle stav nesnášela. Právě toho dne měli v kampusu shromáždění. Několik dnů předtím vyhodili ze školy dva studenti kvůli organizaci průvodu po posledním přestavení *Dziadů*.

Jednoho z nich si Zuzana pamatovala – byl to ten koktavý mluvčí s vlnitými vlasy.

Dav čekal a napětí rostlo. Mezi lidmi se objevily také tváře tajných, lišily se na první pohled. Někdo řečnil, mimo jiné o tom, že ministr se vyhozením studentů dopustil protiprávního jednání. Shromáždění souhlasně pokřikovali, někdo hvízdal. Na zídku vyskočila vysoká dívka a říkala cosi o svobodě a o cenzuře, v tom povyku jí nebylo moc rozumět. Muži, kteří byli trochu starší než demonstranti a byli jinak oblečení, tvořili čím dál větší hloučky, až se kolem shromáždění vytvořil kordon. Pak začali z davu vytahovat některé jednotlivce. Studenti se semkli a snažili se tomu zabránit. Zuzana, svíraná ze všech stran, sotva lapala po dechu. Cítila, jak davem projíždí střídavě zloba a strach. Kolem se rozlehlo skandování: „Běž-do-mů-tu-ris-to!“ Zuzana řvala z plných plic, zmocnil se jí vztek. Těm chlapům v tvídových kabátech a šustákových bundách, kteří se na ně tlačili a ve tváři měli zlý výraz, by nejradši něco udělala. Viděla, jak dva z nich vlečou vzpírající se dívku, jak ji pobízejí štouchanci. Jiní se potýkali s nějakým klukem, snažili se ho vytrhnout ze skupinky studentů. Zaslechla ženský křik. „Dě-ka-ní“ – zaznívalo z davu stále silnější skandování.

Kordon útočníků konečně povolil a vzdálil se. Studenti se začali rozcházet, když vtom se od vstupní brány rozlehl křik. Zuzana si až po chvíli uvědomila, že se dav drolí na skupinky, na jednotlivce, kteří utíkají, a že se za nimi se zvednutými obušky řítí policejní jednotky posílené smečkou civilistů, kteří také s vervou mlátí každého, koho se jim podařilo dostihnout. Ten pohled ji na okamžik ochromil. Jako ve zpomaleném filmu viděla nějakého mladíka, jak padá, jak ho dohnalo několik chlapů v uniformě a estébáků. Bílé pendreký se zvedaly a klesaly, kolem dál prchali lidé. Za Zuzanou se pustil muž v prošívané šustákovce, s obuškem. Dala se na útěk příliš pozdě, zatarasil jí cestu, napřáhl se a otevřenou dlaní ji z obou stran praštil do obličeje. – Ty kurvo – vriskal. Zapotácela se a skoro upadla. V hlavě jí něco explodovalo. Byl to spíš šok než bolest. Přestala vnímat, co se děje kolem. Ucítla ještě škubnutí v rameni, což urychlilo její bezhlavý úprk. Fízl ji ještě stihl přetáhnout obuškem přes záda. Běžela jako všichni kolem, snažila se vyhýbat policajtům a estébákům. Několikrát ji ještě praštili do ruky a do zad. Vzpamatovala se až před Benediktovým domem.

V puse cítila pachutí krve. Vyšlapala do druhého patra a bez rozmýšlení začala oběma rukama mlátit do dveří. Benedikt po chvíli otevřel. Viděla jeho vystrašený obličej a vzadu v předsíni otce s udiveným pohledem. Nevrhla se Benediktovi do náručí, prostě se na něj zhroutila a začala hystericky štkát. Nebylo to schválně, prostě neuměla přestat. Nevěděla, jak dlouho to trvalo, připadalo jí, že celou věčnost. Styděla se. Cítila se zoufale ponížena, přestala se ovládat, byla nikým. Mohli ji bít, ponížovat, nadávat jí. Mohli si s ní dělat, co chtěli.

Benedikt z ní sundal kabát, zavedl ji do koupelny, pomohl jí s mytím. V zrcadle uviděla cizí obličej. Rozcuchané vlasy, podlitina na tváři, napuchlý ret a oční víčko. Usadil ji do křesla, utiňoval ji. Čaj přinesl jeho otec. – Jen klid – opakoval teplým hlasem a vzal Zuzanu za ruku. – Tady jste v bezpečí, už je to pryč. – Zaregistrovala Benediktův udivený pohled.

Doprovodil ji domů, když už se připozdívalo. Předtím ji přemlouval, ať zůstane na noc, a otec mu přizvukoval. Zase ten udivený pohled, který Benedikt upřel na otce. Jenomže Zuzana věděla, že matka by o ni měla strach. Nemýlila se. Máti přiběhla, jakmile Zuzana odemkla dveře. – Nic se ti nestalo? – opakovala pořád, i když dcera se jí snažila uklidnit. – Co se ti stalo? – vyzvídal také Tadek, který nečekaně vykoukl z pokoje, už v pyžamu. Matka ho zahnalá do postele. – A vy jste kdo? – zeptala se nakonec a upřela oči na Benedikta, který trochu zrozpačitěl.

– Já... já jsem kamarád – odpověděl nejistě.

– Chodíme spolu – prohlásila Zuzana a samotnou ji to překvapilo.

Benedikt se rozloučil, přičemž se mu znovu dostalo matčina odměřeného poděkování. Ve dveřích po krátkém zaváhání políbil Zuzanu na tvář. Ta pak znovu propukla v pláč a vrhla se matce do náručí. Máma ji dlouho konejšila.

– Už je to v pořádku – objala ji, pohládila po hlavě – už je to pryč. Ten chlapec docela vyrostl – zavtipkovala, když se Zuzana trochu zklidnila.

* * *

Následující dny si Zuzana zapamatovala nejasně, události se prolínají natolik, že lze jen těžko určit jejich chronologický sled. Další demonstrace v různých čtvrtích města. Neví se, kdo je svolává, studenti se však navzájem informují. Na určeném místě se shromažďují po-

četné skupiny lidí. Zanedlouho se objevuje také bezpečnost a agenti. Demonstranti zakřičí pár hesel a musí brát nohy na ramena. Přesto mají všichni pocit, že se podílejí na něčem nesmírně důležitém. Zuzana běží s hořícími novinami. Je jich několik, zapálili ty pochodně a teď utíkají s hořícími cáry a věří, že upalují samotnou lež. Teď už nebude možné ji pořád omílat. Euforii proniká vytí policejních sirén, plameny olizují Zuzaně ruce. Musí noviny odhodit, utéci.

Na univerzitě je schůze, volí si své zástupce. Pronášejí projevy. Mluví o cenzuře, kterou musí zrušit, o svobodě, kterou je potřeba znovu získat. Všichni souhlasí. Mluví o ideích socialismu. Zuzana chápe, že bez odkazu na oficiální doktrínu to nejde. Nikdo přece ani ve snu nedoufá, že by už teď mohli získat naprostou svobodu. Vadí jí to, ostatním zřejmě taky, ale pokud budou socialistické slogany krokem ke svobodě, dá se to spolknout. Usilují přece o přelom, překonávají strach a pocit beznaděje. Vrací se jim důstojnost. Teď už nic nemůže být stejné jako dřív.

Horečka schůzek, shromáždění, manifestací. Všechno to působí omamně. Vlastně ani neuvažují, co bude dál. Když se nad tím Zuzana chvílemi zamyslí, zmocňuje se jí bezradnost. Večer chodívá k Benediktovi, noční schůzky s ním korunují horečné dny. Milují se vášnivě, bez ohledu na přítomnost jeho otce v sousedním pokoji. Zuzana ani nepotlačuje svoje vzdechy, občas přecházejí do výkřiků. Benediktův otec ostatně Zuzanu evidentně přijímá. Několikrát se stalo, že přišla, když Benek nebyl doma, a on ji zval na čaj, na cigaretu, vyptával se, jak se má. Přijímal ji s hřejivým, chápavým úsměvem. Ty chvíle s ním Zuzanu uklidňovaly.

– Dávej na sebe pozor – opakoval Benedikt, když unavení padali na gauč. Zuzanu to rozčiluje.

– Tohle je mimořádná doba – říká. – Už nepřipustíme, aby nás znova zahrnuli do nory, teď začínáme žít doopravdy! – Benedikt se bezbarvě pouсмál.

Toho dne byla Zuzana u Broků. Dívali se na televizi, na přenos Gomułkova projevu ve sjezdovém sále. Chvílemi měla pocit, že snad špatně vidí. Nechtělo se jí věřit, že někdo ještě může něco takového říkat, navíc veřejně. Transparent nad hlavou řečníka hlásal: „Každý má jen jednu vlast.“ Slyšela, že jsou nepřáteli lidového Polska a že s nimi

dělnická třída exemplárně zúčtuje. Že za vším stojí sionističtí pacholci, lidé s morálkou kuplířů, bandité z antisocialistické spodiny. Vracely se jí dvanáct let staré vzpomínky, manifestace před Palácem kultury a pocit, který tenkrát nedokázala vyjádřit – že totiž ty postavy na tribuně, zvláště človíček, kterého lidé nadšeně zdravili, a jenž teď, po dvanácti letech, chrlí výhružky a pomluvy, tedy že ten človíček na tribuně a ti lidé pod ní existují ve dvou oddělených světech. Ona byla spolu s lidmi, na náměstí. S otcem, který ji vzal na záda, s matkou, která otce objímala a čekala Tádu, a Zuzana chtěla sdílet jejich euforii, být zajedno se všemi, kdo se u Paláce kultury shromáždili. Teď masa aktivistů v televizi skandovala „Wiesław, Wiesław!“, „De-mas-ko-vat! Od-ha-lit!“ a Zuzaně bylo do breku. „Studentská mládež židovského původu či národnosti“ – zajíkal se skřet na tribuně. „Sionismus, sionisté, sionistické spiknutí“ – opakoval, jako by měl škytavku. Až když to zaznělo několikrát, pochopila Zuzana, že tím míří proti jejím hostitelům, že křivdí Benediktovi, jeho otci... Podívala se na ně a všimla si, jak si vyměňují zadumané pohledy. Ujišťují se o tom, co už vědí. Zuzana chytá Benedikta za ruku, druhou napřahuje k jeho otci. Oba upírají oči na ni.

Několik dnů potom mají schůzi a vyhlášují univerzitní stávkou. Krom původních hesel jsou tu také nová: proti rasismu a diskriminaci. Atmosféra houstne. Několikadenní stávka končí po jednání s vedením univerzity. Těsně před uzavřením školy.

– Copak, stávka se nepovedla? – přivítal ji Benedikt. Do Zuzany vjel vztek, kvůli tomu odstupu, který brala jako pouhou masku pro nicnedělání, efektní vytáčku.

– A co ty?! – osopí se. – Nezadal sis, tak to máš v suchu. Smrádek, ale teplíčko!

– Ani jsem si zadávat nemusel. Někdo si zadal se mnou, na moje rozhodnutí se nečekalo. Právě mě vyhodili ze školy.

Zuzany se zmocňuje nepopsatelná lítost. Cítí se provinile, je to debakl. Přitulí se k Benediktovi a teprve zblízka vidí, jak se mu nervózně chvějí víčka, jak mu v očích sedí něco temného.

Na dalším shromáždění Zuzana poprvé řeční. Překonává trému, a byť se zadržává, ví, co je potřeba povědět, a také to říká. Mluví o rasistickém přístupu, o bezdůvodných vyhazovech vědeckých pracovníků, jež jsou nejen útokem na akademickou svobodu, ale také zpochyb-

něním smyslu existence univerzity. Schází ze schodů, které slouží jako pódium, nohy končí jak z vaty, v hlavě prázdno, slyší nějaký potlesk. Uvědomuje si jako zřejmě všichni přítomní, že protest už dohořívá. Zbývají už jen gesta. A čekání na důsledky. Na definitivní porážku.

Pár dní poté ji předvolají na děkanát. Čte papír, podala jí ho neznámá osoba, která se dívá stranou: „Zuzana Sokół, studentka III. ročníku dějin umění Varšavské univerzity... vyškrtnutá ze seznamu studentů.“

Vlastně se s tím smířila už dřív. Teď si láme hlavu jenom tím, jak to povědět matce. Nejdřív však jde za Benediktem. Mává papírem jako nějakou trofej.

– Jsme si kvit. Taky mě vyrazili.

– Ty máš vážně pocit, že to bylo zapotřebí? Mělo to nějaký smysl? – ptá se Benedikt, čímž další část připraveného proslovu padla a Zuzana se rozčilila.

Matka se ke zprávě postavila s větším klidem, než Zuzana předpokládala.

– Třeba to tak mělo být – říká, objímá jí a ona je zase malou holčičkou, čekající na matčin názor. – Možná... to už musíš posoudit sama.

Ještě se denně scházejí v kampusu, ve skupině, jež čím dál víc řídne. Vlastně už ani nevědí proč. Předávají si informace o tom, koho vyhodili, koho zavřeli. Zuzana si uvědomuje, že přátelé mluví v kratších a kratších větách, pořád nervózněji. Ohlížejí se, ztišují hlas. Pak se přistihne, že dělá totéž.

Budí ji nějaké divné hlasy. Ještě malátná se vyhrabe z peřin, vykoukne do předsíně a vidí matku s policajtem a s člověkem v civilu. Ten jí strká předvolání k výslechu, ještě ten den v poledne.

– Jenom žádné zpoždění! – opakuje. Zuzana vidí matčin vylekaný obličej.

Sedí přes půl hodiny na ponuré, hnědé chodbě, až se z jedné místnosti vynoří nějaký tuctový chlápek. Ujistí se, že je to ona. Ukáže, ať jde dál.

Snaží se odpovídat úsečně. Poznala na univerzitě, nevzpomíná si na okolnosti, zná povrchně, nevedla politické řeči, nevěděla, nepamatuje si. Snaží se ovládnout dech. Na člověka na opačné straně stolu se chvílemi bezděčně, nervózně usměje. Bojí se, i když se ze všech sil snaží, aby to nedala najevo, udržela si odstup, zapřela ten strach i sama před sebou. Chlápek vrčí, ať si vzpomene přesně, jinak... – zamračeně

se na ni dívá, odmlčuje se. Zuzana se zhluboka nadechne a opakuje dokola pořád totéž.

– A co je tohle? – buráčí chlápek, vyndává nějaké papíry. Nejdřív je mrskne na stůl, pak je vezme do ruky. Čte. O tom, že Zuzana Sokół, studentka třetího ročníku dějin umění, řečnila na schůzi, lživě pomlouvala lidovou vlast a nabádala k odporu vůči socialistickému státu, vedla sionistickou propagandu a šířila smyšlené informace o rasismu strany a vlády.

– No tak co?! Co ty na to?! – Chlápek se naklání, jako by ji chtěl praštit. – Za tohleto se z vězení nevyleze! Konec s přimhuřováním očí nad takovými, jako jste vy!

Zuzana se ohrazuje. Mluvila, protože ji znepokojilo, že by občanům Polska měl být vyčítán jejich původ. Snaží se uspořádat zmatené myšlenky. Pokud z toho vyleze vězení, nemělo by trvat dlouho. Ne víc než rok, dva. Vydrží to. Otec... Tamta doba se přece nevrátí... neměla by...

– Tak ty chceš kritizovat politiku strany a vlády? Ty?! – Chlápek se nad ní zase naklání. Zuzana mlčí.

– A Benedikta – chlápek protahuje hlásky – tedy spíš Barucha, Barucha Broka, syna Adama, a jeho otce Adama, syna Barucha, znáte? – Tahle otázka je posměšná. V Zuzaně se probouzí zlost, zlost na sebe, na vlastní strach a vztek na toho naproti, co se jí hrabe v životě, zesměšňuje to, co je jí nejvzácnější. Cítí, jak ho nenávidí, nenávidí tohle místo, to, co takoví jako on udělali z její země, čeho se dopustili vůči ní, její rodině.

– Ale ano, znám. Benedikt je... – zaváhá jen na okamžik – je můj snoubenec! A je to moje soukromá záležitost.

– Žádné soukromé záležitosti se tu nevedou! – mručí chlápek. – Zadává si se Židáky – říká polohlasně, s pohledem upřeným mimo Zuzanu.

– Cože? – souká ze sebe Zuzana. Cítí, že je schopná vybuchnout, zaplavit toho naproti přívalem nadávek.

– No dobrá. Tak jak je to, chcete zpátky do školy? Měla jste smůlu, špatná společnost. Bylo by ale přece škoda kazit si život. Jste mladá, šikovná, z dělnické rodiny. Můžeme nad tím škobrtnutím přimhuřit oči. Lidové orgány umějí mít pochopení. Podepíšete ten papír a zamyslíme se, co dál...

Zuzana zírá na stránku papíru před sebou. „Zavazuji se ke spolupráci s orgány Státní bezpečnosti... budu podávat informace o všem, co se dozvím...“ Uklidňuje se.

- Nepodepíšu to.
- Jak nepodepíšeš?! – Chlápek znovu vyskakuje, tvář má hrozivou.
- Já se tě neptám, jestli chceš podepsat...
- Nepodepíšu!
- Máte poslední příležitost. Teď vás tu chvíli nechám. Pak se vrátím a nebudu už sám. Buď to bude papír podepsaný, nebo už odsud neodejdete. A příjemné to nebude.

Zuzana zůstává sama. Už ví, že spolupráci, donašečství, určitě nepodepíše. Cítí, jak se uvnitř chvěje. Třeba je to jen pár let, třeba ji nebudou mlátit.

Chlápek se přece jenom vrací sám.

- Tak co? – naklání se nad ní. Zuzana beze slova odsouvá papír.
- Neodhodlala jste se? Škoda, vaše ztráta. Dejte si pozor, ať neskončíte jako tatínek. Nás nikdo nepřeveze, a kdo začíná... Teď podepíšete protokol z výslechu a prohlášení, že o tom nikde nebudete mluvit. Brzo si vás zase předvoláme. Neskončili jsme, to si pište.

Zuzana čte a podepisuje protokol a prohlášení, že podrobnosti z výslechu si nechá pro sebe. Vychází ven. Na ulici ji přepadne nenadálá slabost. Kolena se jí třesou a město smáčené deštěm je ještě rozmazanější. Rakowieckou ulicí projíždí nákladák. Pod plachtou vidí muže se žerděmi a s transparenty. „Vymýtit zlo!“ – čte Zuzana.

U Benedikta doma dopodrobna vypráví o výslechu i o nabídce spolupráce. Přitulí se k němu, uvědomuje si, že tlumí hlas.

– Mě taky vyslýchali. Taky jsem se bál – odpovídá zasmušile Benedikt. Pak se na ni dlouze zadívá. Má na jazyku otázku, ale nezeptá se.

– Tak copak? – vyptává se Zuzana šeptem, přitulí se ještě blíž a dívá se mu do očí. Benedikt se trochu poodsune. Vypadá, jako by chtěl něco povědět, pak to vzdává. Začínají se líbat.

Benkův otec tráví dny u televize. Když Zuzana jednoho dne přijde, stane se nechtěně svědkem ostré výměny názorů. Tohle u Broků nikdy nezažila.

– Proč se tím trápíš, táto?! Proč čučíš na ty nesmysly? Přece je snadné, co řeknou, koho odsoudí a jak to bude znít! – říká Benedikt zvýšeným hlasem.

– Nechápeš to? – odpovídá otec v zakouřeném pokoji. Mluví jako by z dálky, z podivného odstupu, který mezi ním a synem vzniká. – Musím si znovu zvykat na situaci, kterou už odněkud znám. Musím jí

přivyknout, ačkoliv mě to vlastně už nepřekvapuje. Mě poslali do důchodu už před rokem. Víš přece proč. Vymetali armádu. Právě vyhodili Henryka Weise, ještě mu nebylo padesát. Skvělý kardiolog. Takové tam nemají. A vyhodili ho.

Na obrazovce se objevil transparent „Sionisté na Sion“, pod ním nějaký člověk ve vaťáku deklamoval, že požaduje „přísné potrestání nepřátel lidového Polska“.

Doma nazlobená matka křičí na rozdováděného Tádu. Je potřeba uklidnit situaci, poslat bratra do pokoje, pak několik otázek, které matka odbývá, až konečně vyhrkne: – Nahnali nás na schůzi. Chtěla jsem vyklouznout, ale Kwaśnická mě načapala, bába jedna stranická. „Kampak, sestři?“ ptá se. „Tohlecto je důležitá schůze, absenci bereme jako disciplinární přestupek. Konec, nejenom s prémiei.“ Šla jsem. Odsuzovali jsme nepřátele lidu. Takové jako vy. Posílali jsme Židy do Izraele. No, Židy ne, sionisty. Tak se jim teď říká, ale co ti mám povídat. Sama je přece znáš líp.

– Mami, a proč mluvíš ve třetí osobě?

– Protože pro mě jsou to přece jenom *oni*. A ty mě nebudeš posuzovat – odvětila matka s tvrdým pohledem.

Domluvili se na náměstí Konstituce, odtud už mohli dojít pěšky do bytu Broků na Koszykové. Připozdívalo se, ve vzduchu však byly ještě cítit záchvěvy jara. Zuzana se přitulila k Benediktovi. Směrem od Jeruzalémské třídy se ulicí Nezávislosti blížila skupinka mužů, cosi pokřikovali. Byli podnapilí, zřejmě se vraceli z manifestace, nesli totiž žerdě. Šli v rozepnutých šustákovkách, několik z nich mělo tyrolácké kloboučky a vypadali na mladé dělníky. „Pryč se sionisty!“ – skandovali – Sionisti na Sijón! Dva policajti, kteří nejdříve vyběhli směrem k nim, zpomalili a usmáli se. Zuzana cítila, jak Benediktovi tuhne paže. Byli už blízko: „Pryč se sionisty!“ – křičeli. Benedikt se schouli. Nechtěla k němu obracet hlavu, ale zaregistrovala, že stahuje hlavu mezi ramena. Nevraživě se podívala na hlouček křiklounů. – Ale ale! – jeden z nich si všimnul Zuzanina pohledu a vyzývavě vykročil směrem k nim. – Copak? – Benedikt přidal do kroku a táhnul Zuzanu s sebou. Mimoděk si vzpomněla, jak se snažil ignorovat antisemitské nápisy ve výkladních skříních, nevnímat autobusy, které svázely lidi na manifestace.

V bytě Broků seděla starší zrzavá žena s ostrými rysy. Mluvila hlasitě, bez ohledu na přítomnost Zuzany, jíž ledabyle kývla na uvítanou.

– Tak se rozhodněte! Měli bychom odjet, je to otázka důstojnosti. Nechtějí nás tady!

– Proč říkáte „nechtějí“?! – neudržela se Zuzana. – Vždyť tu kampaň rozpoutali nahoře, lidi za to přece nemůžou!

– Nemůžou?! – obrátila se zrzka prudce k Zuzaně. – Jsem toho názoru, mladá dámo, že vaše vědomosti a zkušenosti vás neopravňují k tomu, abyste nám skákala do řeči! Ta „kampaň“, jak tomu ráčíte říkat, by nebyla možná bez podpory takzvaných obyčejných lidí. Někdo pokřikuje: „Sionisti na Siam!“⁸ Někdo huláká vivat Gomuška. Někdo mi pro změnu popatlal výkaly dveře a na ulici na mě ukazuje prstem. Když na mě někdo syčí „ty židačko“ a šikanuje mě na každém kroku, nejde o nějaký bezejmenný ouřad. Takže si laskavě nechte to poučování!

– Kryšo, ne tak zhurta. Zuzana to myslela dobře. Má právo říct svůj názor. – Benediktův otec mluvil měkkým psychoterapeutickým hlasem. Kryša prskne a odvrátí se od Zuzany.

– V Československu se děje něco důležitého – říká Benedikt. – Bude to mít dopad i na nás, možná ne hned, ale bude. Musí! – Přesvědčuje spíše sám sebe než ji. – Jedna země bloku se reformovat nebude, je to trochu jako domino. Chápeš? Pokud může být jiný, lepší socialismus, proč ne tady?

– A může být lepší socialismus? – pochybovala Zuzana.

Občas s Benediktem a jeho otcem chytali Svobodnou Evropu na robustním přijímači Telefunken. I navzdory rušičce v něm rozuměli slovům, přilétajícím z jiného světa. Rádio mluvilo o tom, co se nemohli dozvědět z oficiálních sdělovacích prostředků, o událostech v Polsku, ale také v Československu i jinde. Československo bylo nejdůležitější. Promoskevští, konzervativní kandidáti ve volbách delegátů na mimořádný sjezd KSČ prohrávali. „Pražské jaro“ – ten pojem slýchala Zuzana stále častěji. Polský tisk kritizoval československý revizionismus. Manifestanti se distancovali od buržoazních, kapitulant-

---

8 Na režimních manifestacích v roce 1968 autoři některých antisemitských hesel (mj. „Sionisté na Sion“) zaměnili Sion a Siam, tj. Thajsko.